

ละครพันทางกรมศิลป์ากร

ละครพันทางของกรมศิลป์ากรในบั้นนี้ เกิดจากการรวบรวมและเรียบเรียงจากเอกสารต่าง ๆ ตลอดจนการสัมภาษณ์จากผู้ที่เกี่ยวข้องกับกรมศิลป์ากร โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้ผู้อ่านได้ทราบถึงกำเนิด และการพัฒนาการดำรงรักษาและการสืบทอดนาฏศิลป์ไทย โดยเฉพาะละครพันทางของกรมศิลป์ากรที่ได้ปรับปรุงพัฒนามาจากละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง และละครพันทางของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ผู้วิจัยได้จัดแบ่งลำดับความ เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจเกี่ยวกับละครพันทางกรมศิลป์ากร ดังนี้

- ประวัติกรมศิลป์ากร
- ละครพันทางที่กรมศิลป์ากรใช้แสดงตั้งแต่เรื่องแรกจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2479 - 2537)
- ฉาก
- เครื่องแต่งกาย
- การแต่งหน้า
- ดนตรีและเพลงที่ใช้ในละครพันทาง
- การรำ
- การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น แสง สี เสียง
- ผู้แสดง

กรมศิลป์ากรเกิดจาก การย้ายกองสถาปัตยกรรมของกระทรวงธรรมการ ไปรวมกับช่างในราชสำนัก บริเวณท่าช้างวังหน้า เมื่อ พ.ศ. 2476 อธิบดีกรมศิลป์ากรคนแรกคือ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ และเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2477 กรมศิลป์ากร ได้จัดตั้ง "โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์" ขึ้น ต่อมาได้รับโอนศิลป์ากรไปทางโขน ละคร นักดนตรี ปีพาทย์ พร้อมทั้งรับโอนเครื่องดนตรีและเครื่องโขน

ละครของหลวง จากกระทรวงวัง เมื่อเดือนกรกฎาคม 2478 กรมศิลปากรได้จัดตั้ง กองดุริยางคศิลป์ และ กองโรงเรียนศิลปากรเพิ่มขึ้นกองดุริยางคศิลป์ มีหน้าที่เกี่ยวกับงานศิลป์ของแผนกดุริยางค์ไทยและแผนกดุริยางค์สากลส่วนกองโรงเรียนศิลปากร มีหน้าที่ทางโรงเรียน โดยแยกเป็นแผนกช่างและแผนกนาฏดุริยางค์ โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์เดิมของ กรมศิลปากรมีชื่อเฉพาะแผนกว่า "โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์" สอน ศิลปทางดนตรี ปี่พาทย์ ละคร ระบำ มิได้ฝึกหัดโขน

ต่อมา ทางทหารได้ตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากรขึ้น และแยก "แผนกช่าง" ไปขึ้นอยู่ในมหาวิทยาลัย กรมศิลปากรจึงปรับปรุงกิจการกองดุริยางคศิลป์เสียใหม่ และเปลี่ยนชื่อเป็น "กองการสังคีต" เมื่อ พ.ศ. 2485 แล้วเปลี่ยนชื่อโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์เป็น "โรงเรียนสังคีตศิลป์" ขึ้นอยู่ในกองการสังคีต กรมศิลปากร ต่อมารัฐบาลยุค ควง อภัยวงศ์ ได้อนุมัติงบประมาณสำหรับเป็นเบี้ยเลี้ยงแก่เด็กที่เข้ามาฝึกหัดเป็นนักเรียนโขน นักเรียนดุริยางค์สากล และดุริยางค์ไทย ซึ่งกองการสังคีต ได้รับนักเรียนเป็นศิลปินสำรองมีอัตราเงินเดือนแต่เนื่องจากภัยทางสงคราม โรงเรียนนี้จึงเสื่อมโทรมไปหยุดการเรียนการสอนไปชั่วคราวครั้งใกล้สิ้นสุดสงคราม รัฐบาล ได้สั่งให้กรมศิลปากรแก้ไขปรับปรุงการศึกษาของโรงเรียนอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพ.ศ. 2488 กรมศิลปากรจึงเปลี่ยนชื่อเป็น "โรงเรียนนาฏศิลป์" มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

1. เพื่อเป็นสถานศึกษานาฏศิลป์ และ ดุริยางคศิลป์ของราชการ
2. เพื่อบำรุงรักษาไว้และเผยแพร่นาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์ประจำชาติไทย
3. เพื่อให้ศิลปินทางดนตรี และละครภายในประเทศมีฐานะเป็นที่นิยม

ยกย่อง ดังในนานาประเทศ

เมื่อเปิดโรงเรียนใน พ.ศ. 2488 นั้น เหลือนักเรียนเก่า 33 คนเป็นนักเรียน ละครหญิงทั้งสิ้น จึงรับนักเรียนชายเข้าฝึกหัดโขนครั้งแรก จำนวน 66 คน ในระยะเดียวกันได้ปรับปรุงงานศิลป์ในแผนกอื่น ๆ ของกองการสังคีตไปพร้อมกันด้วย ด้วยความร่วมมือของ ครู อาจารย์ นักเรียนก็สามารถออกแสดงต้อนรับแขกเมืองผู้มีเกียรติของพระมหากษัตริย์และของราชการ เช่น แสดง ณ โรงละครใน

สวนควาลีย์ ในพระบรมมหาราชวัง 2 ครั้งในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระปรเมทรมหาอนันตมหิตล โปรตพระราชทานเลี้ยง ลอร์ด หลุย เมาสต์แบตเตน ซึ่งเข้ามาในประเทศไทยภายหลังสันติภาพเมื่อ พ.ศ. 2489 และแสดงต้อนรับทหารสหประชาชาติที่เข้ามาในประเทศไทยในระยษนั้นอีกหลายครั้ง ต่อมาได้ออกแสดงให้ประชาชนชมที่โรงละครอนคิลปากร ตั้งแต่วันศุกร์ที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2495 ได้รับการต้อนรับจากประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นอย่างมาก

นอกนั้นยังได้นำโขน และ ละครออกแสดงกลางแจ้งในรัฐพิธี จนประหนึ่งเป็นประเพณี เช่น แสดงโขนสนามหลวงปีละ 3 ครั้ง คืองานฉลองรัฐธรรมนูญ งานฉลอง วันขึ้นปีใหม่ รัฐพิธีฉลองวันสงกรานต์ และเมื่อ พ.ศ. 2498 ได้จัดโขนละครไป แสดง ณ นครร่างกุ้งประเทศพม่าซึ่งพล. ท่านจอมพลป. และคุณหญิงละเอียด พิบูลสงคราม เป็นหัวหน้าคณะนำคณะทูตสันถวไมตรีไทยไปสหภาพพม่า พ.ศ. 2500 ได้ไปแสดง ณ นครเวียงจันทร์ ประเทศลาว ซึ่ง พล. ท่านจอมพลเรือ หลวงยุทธศาสตร์โกศล เป็นหัวหน้านำคณะทูตสันถวไมตรีไปประเทศลาว

หลังจากนั้น กรมศิลปากรก็มีหน้าที่จัดข้าราชการ ศิลปิน ครู นักเรียนในสังกัดกรมศิลปากรแสดงต้อนรับพระราชอาคันตุกะผู้สูงเกียรติ และเจ้านายต่างประเทศที่เสด็จ และมาเยือนประเทศไทยอย่างเป็นทางการ ตลอดจนเป็นคณะทูตสันถวไมตรีไปเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากร พ.ศ. 2477 ได้ริเริ่มพัฒนาการละครขึ้นใหม่ โดยใช้ละครเป็นสื่อปลุกใจให้คนไทยเกิดความรักชาติ ทำานได้ ประพันธ์บทละครไว้หลายเรื่อง เช่น "พ.ศ. 2479 ประพันธ์เรื่องเลือดสุพรรณ เรื่องราชมนู พ.ศ. 2480 เรื่องศิกกลาง พ.ศ. 2481 เรื่องเจ้าหญิงแสนหวี เรื่องมหาเทวี พ.ศ. 2482 เรื่องน่านเจ้า"¹ เป็นต้น

¹ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, เลือดสุพรรณ (กรุงเทพฯ : เอราวิณ, 2518) หน้า 97

ลักษณะการแสดงละครหลวงวิจิตรวาทการ แตกต่างไปจากละครในยุคนี้คือ "การแสดงใช้แบบไทยก็มี ร้องเพลงแบบไทยเดิมก็มี ร้องแบบสากลก็มี ใช้ท่าทางอย่างละครพูดก็มี ดนตรีใช้ทั้งไทยและสากล ละครกรรมศิลป์ากรุ่นแรก คือ เรื่องเลือดสุพรรณ อันเป็นบทประพันธ์ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ"² ละครของท่านส่วนใหญ่เป็นเรื่อง เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ คล้ายละครพันทางที่นางพวงคารมาแสดง จึงอาจกล่าวได้ว่าละครของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการเรียกว่าละครพันทางแนวประวัติศาสตร์เต็มลิริ บุญยสิทธิ์ และเจือ สตะเวทิน อธิบายถึงลักษณะละครของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการว่า เป็นละครพันทางแบบหนึ่ง

สถาพร สนทอง *สัมพันธ์ พันธุ์มณี **ฉลวย สังฆะตะวรรณัน*** กล่าว ว่า ละครของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นละครร้อยอย่างละครพันทางผสมกับเพลงไทยสากล ใช้ท่ารำไทยให้เข้ากับเพลงสากล ใช้ท่าสามัญชนเป็นส่วนใหญ่มีบทเจรจา การแต่งกายเลียนแบบละครพันทางของเดิม คือแต่งกายตามเชื้อชาติ ดนตรีผสมระหว่างดนตรีไทยกับสากล จึงมีทำนองเพลงไทยเดิมและทำนองสากลมีเพลงปลุกใจ จุดมุ่งหมายในละครของท่านทุกเรื่อง คือปลุกใจให้คนไทยรักชาติ

ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างละครพันทาง เรื่องเลือดสุพรรณ บทประพันธ์ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นเรื่องแรกที่จัดแสดง ณ โรงละครอนศิลป์ากร ในพ.ศ. 2479 เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นลักษณะของละครพันทางของท่านได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้

² สิทธิฯ พินิจภูวดล และคนอื่น ๆ , ความรู้ที่วไปทางวรรณคดีไทย 2516, หน้า 364 - 365

* สัมภาษณ์ สถาพร , สนทอง , นักวิชาการ กองการสังคีตกรรมศิลป์ากร , 18 ก.ย. 2538

** สัมภาษณ์ สัมพันธ์ พันธุ์มณี, ศิลปินอาวุโส เจ้าของโรงเรียนนาฏศิลป์สัมพันธ์, 18 ก.ย. 2538

*** สัมภาษณ์ ฉลวย สังฆะตะวรรณัน, ผู้ร่วมแสดงเรื่องเลือดสุพรรณครั้งแรก . 22 ก.ย. 2538

ซึ่งเนื้อเรื่องของละครพันทาง เรื่องเลือดสุพรรณ มีดังนี้

ประชาชนชาวสุพรรณถูกพม่ากวาดต้อนเป็นเชลยถูกพม่าเขียนตีและใช้งานอย่างหนัก ในบรรดาหญิงชายเหล่านี้มีครอบครัวหนึ่งประกอบด้วย พ่อชื่อดวง แม่ชื่อจันทร์ ลูกสาวชื่อดวงจันทร์รวมอยู่ด้วย นายกองพม่าคนหนึ่งชื่อ มังระโท มีนิสัยชั่วร้าย ชอบรังแกและข่มขู่เอาทรัพย์สินของคนไทยจึงเป็นที่เกลียดชังแต่มีนายกองอีกคนหนึ่งชื่อมังราย เป็นลูกแม่ทัพชื่อมังมหาสุรนาท มังรายเป็นคนดีมีเมตตา สิ่งไม่ให้เกิดหารรังแกผู้แพ้ แต่มังระโทถือว่าเป็นนายกองเหมือนกันไม่เชื่อฟัง จึงปะทะกัน มังระโทสู้มังรายไม่ได้ก็อาฆาตแค้น ต่อมามังรายปล่อยเชลยชาวไทยหนี มังระโทเห็นจึงไปฟ้องมังมหาสุรนาท มังมหาสุรนาทจึงสั่งประหารบุตรชายตนเอง คือมังราย ส่วนดวงจันทร์เมื่อหนีไปแล้วก็กลับมาจะช่วยให้มังรายพ้นผิดแต่ช่วยไม่ได้ กลับไปหาพ่อ-แม่ ปรากฏว่าพ่อ-แม่ ถูกพม่าตามฆ่าด้วยความแค้นที่เสียทั้งพ่อ-แม่ และคนรักคือมังราย ดวงจันทร์เลยกลับมาสู้กับพม่าพร้อมคนไทยอื่น ๆ เลยถูกพม่าฆ่าตายหมด

จุดมุ่งหมายและแรงบันดาลใจที่ท่านแต่งละครเรื่องนี้เพราะเดือนกรกฎาคม 2479 ท่านได้รับบัญชาจากเจ้าพระยามรราชให้ขึ้นไปทำธุระเกี่ยวกับศาลหลักเมืองที่จังหวัดสุพรรณบุรี ข้าหลวงและกรรมการจังหวัดได้พาดูสถานที่ต่าง ๆ จนถึงคูเมืองภาพแห่งการสงครามก็ปรากฏขึ้นในดวงจิต พม่าเคยยึดได้สุพรรณก่อนตีกรุงศรีอยุธยา ชาวสุพรรณบุรีคงถูกกดขี่ข่มเหงอย่างระทมทุกข์มาแล้ว ตามความเข้าใจของพวกเรา พม่าเป็นคนโหดร้ายแต่ความจริงคนดีของเขาก็มีเหมือนกัน เราควรหันเข้าหาผู้ที่ไม่ตรีกันไม่ใช่มีวพยาบาทโกรธแค้นผู้ชนะ การที่เขาชนะเราก็เพราะเขามีดี นอกจากความกล้าหาญและมีฝีมือในการรบแล้ว เขายังมีความเคร่งครัดยุติธรรม เด็ดขาด อยู่ในหมู่ของเขาอย่างยิ่ง ความคิดเหล่านี้จึงทำให้ท่านเขียนเฉพาะค่ากลอนที่เป็นทบร้องในขณะอยู่บนเรือตอนเดินทางกลับ เมื่อถึงกรุงเทพฯ จึงเขียนเป็นบทละครขึ้น

สถานที่แสดง แสดงเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2479 ณ โรงละครอนศิลาปากร ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สร้างประมาณปี พ.ศ. 2480 ใช้แสดงโขนละคร ดนตรี ฟ้อนรำ นานราว 20 ปีก็ถูกไฟไหม้ ปัจจุบันบริเวณที่เป็นโรงละครอนศิลาปากรเดิมสร้างเป็นอาคารดำรงราชานุภาพ สำหรับซ่อมสงวนรักษาศิลปโบราณวัตถุ

ลักษณะโรงละครคอนเสิร์ตปากร สมรัตน์ ทองแท้* ได้อธิบายในฉบับร่าง
รายงาน โรงละครคอนเสิร์ตปากรของคณะศิลปกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไว้ดังนี้

ลักษณะอาคารภายนอก

ต่อมา อธิการบดีกรมศิลปากรคนที่ 3 พันโทหลวงรณสิทธิพิชัย ได้ให้
หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร สถาปนิกเป็นผู้ออกแบบ และซ่อมแซมตัดแปลงโรงละครคอน
เสิร์ตปากรชั้นใหม่ มีลักษณะดังนี้

หน้าโรงละครคอนเป็นลานซีเมนต์ มีต้นควินินใหญ่ติดลำโพงกระจายเสียง
(ก่อนการแสดง 1 ชั่วโมงจะมีการเปิดเพลงโขน หรือละครที่กำลังจะแสดง) ใกล้เคียง
มีร้านค้าขายน้ำและของว่าง ตัวโรงละครคอนด้านซ้ายติดพระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน มีทาง
เดินลาดซีเมนต์กว้างประมาณ 1 เมตร ขนานไปกับโรงละครคอน สามารถเดินไปสู่ด้าน
หลังเวทีได้ ด้านขวาติดกำแพงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นเฉลียงโถงพื้นซีเมนต์
ใต้หลังคาสังกะสีกว้างประมาณ 3 เมตร ใช้เป็นทางออกจากตัวอาคาร และเป็น
ทางเดินเข้าห้องน้ำของผู้ชม (เดิมใช้เป็นที่ซ้อมการแสดงด้วย)

ตัวโรงละครคอนศิลปากรเป็นเรือนไม้ 2 ชั้น สีฟ้า มีอักษรติดอยู่หน้าบันว่า
"โรงละครคอนศิลปากร" หลังคาเป็นสังกะสี มีรางน้ำสังกะสีโดยรอบด้านหน้าโรงละครคอน
มีประตูไม้สักอยู่ตรงกลาง ใช้เป็นที่เข้าชมการแสดงมีบันไดแยกชั้นขึ้นชั้นบนได้ 2 ข้าง
ใต้บันไดทางซ้ายเป็นที่ขายตั๋วเฉพาะรอบ ใต้บันไดทางขวาเป็นที่จองตั๋ว ขายสูจิบัตร
และบทละครหรือโขน ด้านบนที่ขายตั๋วจะมีกรอบกระจกติดภาพการแสดงของเรื่องที่กำลัง
กำลังแสดงอยู่ในเวลานั้น

ด้านหลังโรงละครคอน ขวามือจะเป็นพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยด้านซ้ายมือจะ
เป็นด้านหลังพระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน เป็นทางเดินเข้าสู่หลังเวที มีประตูไม้แบบกลอน
ขัดदान ใช้เป็นที่เข้าออกของผู้แสดง ด้านนี้มีต้นมะม่วงใหญ่ไว้สำหรับพวกตัวละคร
พักผ่อนก่อนแสดง

* สมรัตน์ ทองแท้ ข้าราชการกองการสังคีต กรมศิลปากร

ลักษณะอาคารภายใน

ภายในโรงละครคอนตันขวา จะเป็นประตูทางออกฉุกเฉิน 2 ประตู ด้านซ้ายเป็นประตูฝาเพ็ชรม (ประตูไม้แบบโบราณ เวลาเปิดต้องพับทบกัน) ผนังภายในทั้งด้านซ้ายและขวา ติดตัวหนังสือใหญ่ชุดพระนครไหว ใช้พัดลมและไฟกระจุกติดเพดาน แก้วที่หนึ่งเป็นไม้สักแถวยาว มีเก้าอี้ชนคั่นเป็นระยะ ๆ

เวทีเป็นพื้นไม้สักปรับเรียบเสมอกัน ไม่มีร่อง มี 2 ชั้น ข้างใต้เวทีบนโถง สามารถเจาะให้ลิกลงไปได้ ใช้เป็นที่เก็บฉากด้วย เวทีชั้นล่างมีประตูเข้าออกของผู้แสดงได้ 2 ข้าง ม่านเป็นกำมะหยี่สีเข้มติดลวดลายทองเปิดปิดโดยใช้แยกออกจากกัน ถัดจากประตูทั้ง 2 ข้างออกมามีกรอบไม้ขาหยั่งบอกชื่อเรื่องตอนที่แสดงและฉากต่าง ๆ ด้านซ้ายเป็นภาษาอังกฤษ ด้านขวาเป็นภาษาไทย ด้านขวามือเวทียกพื้นเตี้ย ๆ กันเป็นบริเวณสำหรับตั้งเครื่องดนตรีประกอบการแสดง

ด้านหลังเวทีขวามือเป็นที่พักผู้แสดงหญิง ด้านซ้ายใกล้ทางเข้าออกเวทีล่างเป็นห้องพักผู้แสดงชาย ด้านบนเป็นห้องควบคุมเสียงและห้องควบคุมไฟฟ้า ต่อจากห้องพักชาย ด้านหลังเป็นเฉลียงพื้นซีเมนต์ มีกำแพงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นฉากกัน เป็นห้องท่าฉาก เก็บฉาก ด้านขวาติดกันเป็นห้องอัดรูปล้างฟิล์ม

ชั้นบนของโรงละครเดิมใช้เป็นที่นั่งคนดู ปรับปรุงใหม่ลดขนาดลงให้กว้างเพียง 2 เมตร กันเป็นที่ทำงานของหัวหน้ากองการสังคีต สำหรับเวลากำกับการแสดงละครและเป็นส่วนที่ทำงานของฝ่ายวิชาการกองการสังคีตด้วย ไฟฟ้าที่ใช้มักเป็นไฟโคมส่วนเวทีใช้ไฟฟลูออโรไลต์ ไฟราวบน ไฟส่องจากด้านข้าง และสปอร์ตไลท์จากด้านบน

"พ.ศ. 2502 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้เห็นความสำคัญของการมีโรงละคร สำหรับประเทศจึงอนุมัติให้สร้างโรงละครแห่งชาติขึ้น โดยใช้สถานที่บริเวณ กระทรวงคมนาคมเก่า (บริเวณท่าช้างวังหน้าเชิงสะพานพระปิ่นเกล้าฝั่งกรุงเทพมหานคร ติดกับวิทยาลัยนาฏศิลป์) ประธานกรรมการคือ (พันเอกหลวงวิจิตรวาทการ รองประธาน นายชนิด อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร สถาปนิก

นาย อิศสระ วิวัฒนานนท์ วิศวกร ดร.รัชฎ กาญจนะวณิชย์"³ ขณะเตรียมการก็เกิด
เพลิงไหม้โรงละครคอนคิลปากร เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2503 เวลา 23.45น.
เพลิงสงบ

วิธีแสดง

ละครพันทางของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ดำเนินเรื่องด้วยการว่า
ประกอบบทร้องและบทเจรจา มีการแบ่งบท แบ่งตอน มีการบอกฉาก บอกตัวละคร
บทเจรจา เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร บทร้องใช้บรรยายความรู้สึกและอารมณ์ บท
เจรจามีทั้งที่เป็นบทร้องโต้ตอบกัน และเจรจาเป็นคำพูดธรรมดา ซึ่งทำให้ผู้ชมเข้าใจ
ได้ง่าย

สิ่งที่ต่างไปจากละครพันทางยุคก่อน คือประยุกต์ทำรำไทยให้รำเข้ากับ
เพลงสากล ใช้ทำสามัญชนเป็นส่วนใหญ่ มีการร้องเพลงปลุกใจสลับฉากในเวลา
ที่เปลี่ยนฉาก

ผู้แสดง

ละครพันทางของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเลือดสุพรรณนี้ ยังคงใช้
ผู้หญิงแสดงเป็นตัวเอกเช่น พระเอก นางเอก ตัวโกลก จะใช้ผู้ชายจริงเป็นตัว
ประกอบเท่านั้น เช่น พ่อของดวงจันทร์ ทหาร ดังคำกล่าว ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ว่า "ข้าพเจ้ามีข้อสงสัยอยู่แต่ว่า เหตุใดผู้แสดงจึงเป็น
สตรีไปเสียหมด สตรีแม้จะเก่งเชี่ยวชาญในการเล่นละครเพียงใดก็ จะเล่นเป็น
ผู้ชายให้ตีเท่าผู้ชายได้หรือ"⁴

³ คำกล่าวรายงานของ พันเอก พระยาศรีวิสารวาจา ในโอกาส
ประกอบ พิธีเปิดโรงละครแห่งชาติ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2508

⁴ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เลือดสุพรรณ, (กรุงเทพฯ:
เอราวัณ, 2518). หน้า 91

"ละครคุณหลวงวิจิตร นิตินันท์มีความคิดเห็นอย่างคุณหลวง แปลว่า ต้องไม่ใช้ชุดชายจริง-หญิงแท้"⁵

ตั้งปรากฏรายนามผู้แสดงเรื่อง เลือดสุพรรณชุดแรก คือ

" มังมหาสุรนาท	แสดงโดย น.ส. ลัดดา	สาระตานนท์
มังราย	แสดงโดย น.ส. ประไพ	กาญจนโกสินทร์
มังระโท	แสดงโดย น.ส. ประภา	เป้าประเสริฐ
ดวงจันทร์	แสดงโดย น.ส. สุวรรณา	สุวรรณศรี " ⁶

(น.ต. คุณหญิงสุวรรณา ศรีราษฎร์พิพัฒน์ ร.น.)

เครื่องแต่งกาย

แต่งตามแบบละครพื้นทางในยุคนั้นของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง คือ แต่งกายตามเชื้อชาติของตัวละคร ซึ่งพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ กล่าวว่า " โดยเหตุที่ละครเรื่องนี้มุ่งหมายจะแสดงเชิงประวัติศาสตร์ และให้เห็นเป็นเสมือนเรื่องจริงการแต่งกายจึงให้พยายามแต่งตามความเป็นจริง ไม่ต้องแต่งให้เป็นละครมากนัก"⁷

เพลงร้องและดนตรีประกอบการแสดง

ใช้วงปี่พาทย์ วงเครื่องสายและวงดนตรีสากล ที่แตกต่างกันไปจากละครพื้นทางเรื่องอื่น ๆ คือใช้เพลงร้องทั้งเพลงไทยเดิม และแบบสากล ดนตรีก็ใช้ทั้งวงปี่พาทย์และวงเครื่องสายรวมทั้งวงดนตรีสากล

วงปี่พาทย์ เครื่องสาย ครั้งแรกควบคุมวงโดยครูต่อ ภายหลังเปลี่ยนเป็นครูโองการ กลับขึ้น

⁵ น.ต. คุณหญิงสุวรรณา ศรีราษฎร์พิพัฒน์ ร.น. เรื่องเดียวกัน. หน้า 67

⁶ สัมภาษณ์ ฉลวย สังขะตะวรรณ, ศิลปินอาวุโส ซึ่งร่วมแสดงในเรื่อง เลือดสุพรรณครั้งแรกด้วย. สัมภาษณ์ 22 กันยายน 2538

⁷ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, เลือดสุพรรณ. (กรุงเทพฯ: เอร่าวิณ 2518) หน้า 104

วงดนตรีสากล ควบคุมวงโดย ครูสังข์ อัสติถวาศรี

เพลงประกอบการแสดงมีทั้งเพลงไทยเดิม เช่น เพลงนาคราช, เพลงท้ายน้ำ ฯลฯ และใช้เพลงออกภาษา เช่น เพลงพม่าเดิน, พม่าแปลง, พม่ารำชวาน, พม่าโลม ฯลฯ เพลงสากลซึ่งพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้ประพันธ์เอง เช่น เพลงดวงจันทร์, เพลงเลือดสุพรรณ ซึ่งถือเป็นเพลงสำคัญของเรื่อง

ฉาก มีการจัดฉากตามท้องเรื่อง เพื่อให้สมจริง ตระการตาซึ่งควบคุมฉากโดยครูโหมด ว่องสวัสดิ์ ซึ่งเป็นที่ถูกใจผู้ชมมากกว่าสวย เช่น ฉาก "ดวงจันทร์ผันถึงมั่งราย ฉากดวงจันทร์ซบที่ศพมั่งราย ซึ่งฉากผันใช้มุ้งตาพริกไทยทำ สวยมาก"^๘

"ฉากเมืองสวรรคตงดงามมาก วิธีทำฉากคล้ายคลึงกันกับที่เคยเห็นในพระราชนิพนธ์เรื่องมหาตมะ แต่ในส่วนของฉากใหญ่กว่าจึงเพิ่มความงดงามขึ้นอีก"^๙ ซึ่งในเลือดสุพรรณมีการจัดฉาก ดังนี้:-

- ฉากที่ 1 ท้องนาริมลำนํ้าสุพรรณบุรี
- ฉากที่ 2 ท้องนาริมลำนํ้าสุพรรณบุรี มีกองไฟ สมมติเป็นเวลาค่ำลง
- ฉากที่ 3 ค่ายมั่งมหาสุรนาท
- ฉากที่ 4 ป่าที่ประหารมั่งราย
- ฉากที่ 5 ป่าที่ดวงจันทร์พบพ่อ-แม่ถูกฆ่าตาย
- ฉากที่ 6 ที่ที่พวกเลือดสุพรรณต่อสู้พม่าและเผชิญหน้ากับความตาย

ละครของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นละครบันเทิงแนวปลุกใจให้รักชาติ สอนให้รักสามัคคีกัน มีความซื่อสัตย์ มีความเสียสละ ฉากสวย เพลงไพเราะ จึงได้รับความนิยมจากผู้ชมอย่างมากมาเป็นวรรณกรรมอันแรกที่นิยมเอียงไปในทางผูกมิตรระหว่างพม่ากับไทย ความนิยมที่ผู้ชมมีต่อละครเรื่องนี้ มีผู้กล่าวถึงมากมายเช่น

^๘ นต. คุณหญิงสุพรรณมา ศราภัยพิพัฒน์ ร.น., เลือดสุพรรณ, (กรุงเทพฯ: เอราวิณ 2518), หน้า 77

^๙ เจ้าพระยารามราฆพ. เรื่องเดียวกัน, หน้า 83

สำนักงานเลขาธิการในพระองค์

ที่ 32/2479

11 พฤศจิกายน 2479

เรื่อง เชิญบัญชาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ชมเชยละครเรื่อง เลือดสุพรรณ

จาก ราชเลขาธิการในพระองค์

ถึง อธิบดีกรมศิลปากร

ด้วย คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มีบัญชาให้ข้าพเจ้าแจ้งมายังท่านว่า เนื่องจากที่คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้มาดูละครของโรงเรียนนาฏดุริยางค์ ซึ่งแสดงเรื่องเลือดสุพรรณ เมื่อคืนวันอังคารที่ 10 เดือนนี้ นั้น รู้สึกพอใจละครเรื่องเลือดสุพรรณเป็นอันมาก โดยที่ละครเรื่องนี้ได้ประพันธ์ประกอบด้วยถ้อยคำปลุกใจ จูงใจไปในทางให้ผู้ดูบังเกิดความรักชาติบ้านเมืองดีมาก คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงขอชมเชยละครเรื่องนี้เป็นพิเศษ

(ลงนาม) นีรันดรชัย

(ผู้ช่วยราชเลขาธิการในพระองค์)

ลงนามแทน ¹⁰

¹⁰ เลือดสุพรรณ อ้างถึง สำนักงานเลขาธิการในพระองค์,
เลือดสุพรรณ (กรุงเทพฯ : เอรಾವิน 2518), หน้า 80

"คุณหลวงได้ผูกเค้าเรื่องนี้อย่างกินใจ และรู้สึกว่าได้ผลในทางปลุกใจผู้
ดูสมความมุ่งหมาย" ¹¹

"ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า บทละครเรื่องเลือดสุพรรณจะนำไปแสดง ณ. ที่ใดใน
ประเทศสยาม ก็จะมีผู้ไปดูคับคั่ง และเมื่อกลับมาแล้ว ก็คงจะมีความพึงพอใจเป็น
อันมาก" ¹²

"ผมไปดูละครเรื่องเลือดสุพรรณ พร้อมด้วยครอบครัวของผม จากที่ดี ตัว
ละครชุดนักเรียนเล่นเป็นที่พอตาพอใจอย่างมากไม่นึกเลยว่าจะดีถึงปานนี้ เท่าที่เข
พูดและหนังสือพิมพ์สรรเสริญเป็นความจริง" ¹³

"ก่อนจะไปดูก็ได้ข่าวลือกระฉ่อนว่าละครเรื่องนี้นัก ครั้นอ่านในหนังสือ
พิมพ์ประชาชาติ จึงทำให้อยากดูยิ่งขึ้น ครั้นได้ดูเข้าแล้วไม่เสียดายเวลาเลยแม้สัก
นาทีเดียว" ¹⁴

"ที่ประชุมศึกษาธิการ พศ. 2479 ลงมติให้กรมศิลปากรส่งบทละคร เรื่อง
เลือดสุพรรณไปยังศึกษาธิการจังหวัดและโรงเรียนรัฐบาลทั่วราชอาณาจักร กระทรวง
กลาโหมให้นักเรียนนายร้อย, นายเรือ ไปดูละครเรื่องนี้" กรมตำรวจขอให้นักเรียน
นายร้อยตำรวจไปดู ผู้แทนหนังสือพิมพ์มาขอบทละครและภาพถ่ายละครไปแปลและ
พิมพ์เผยแพร่ในประเทศพม่า ชาวพม่าในกรุงเทพฯ มาดูมากมาย แต่งกายแบบพม่า
สวยงามพอ ๆ กับความงามของฉากในละคร นอกจากนี้ก็ร้องชาวจีน ชาวญี่ปุ่น
ได้นำเพลงไปร้องในประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่นด้วย

¹¹ เจ้าพระยามหิทร (วิมลบุตรวิภากรกระทรวงยุติธรรม), เลือดสุพรรณ,
(กรุงเทพฯ: เอราวัณ 2518) หน้า 82

¹² หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ, เรื่องเดียวกัน หน้า 85

¹³ พระยาชาณุชาติเกไศศวรรย์. เรื่องเดียวกัน หน้า 89

¹⁴ เจ้าพระยารามราฆพ. เรื่องเดียวกัน หน้า 83

การแสดงในระยะกลางๆ ต้องขอความอารักขาของตำรวจเป็นพิเศษ เนื่องจากคนเบียดเสียดแย่งกันซื้อตั๋วจนเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรไม่สามารถรักษาความเรียบร้อยได้ มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ตัวชายหมดและคนซื้อตั๋วเข้านั่งเต็มแล้ว คนฟังประตูเข้าไปยืนยึดเยียดดูละครที่กำลังแสดง ¹⁵

จากการวิเคราะห์ละครพันทางของ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นการแสดงยุคต้นของละครพันทางกรมศิลปากร ที่แสดง ณ โรงละครอนศิลป์มาก่อนที่จะถูกไฟไหม้ นั้น พอจะสรุปได้ว่าละครพันทางของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ที่แตกต่างจากละครพันทางของพระมหินทรศักดิ์ธำรง และของ พระบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ คือการใช้ท่าร่วมสมท่าสามัญชน ใช้ดนตรีกับเพลงร้องผสมระหว่างดนตรีไทยและดนตรีสากล มีการสร้างเพลงร้องเป็นเพลงสากลขึ้นใหม่ เช่น เพลงเลือดสุพรรณ, เพลงดวงจันทร์, เพลงยามเย็น นับเป็นละครว่าเรื่องแรกที่ใช้วงดนตรีสากลเข้ามาร่วมบรรเลงนับเป็นการทดลองที่ได้รับความสำเร็จดีเยี่ยม ความมุ่งหมายเป็นการปลุกใจให้คนไทยเกิดความรักชาติ การดำเนินเรื่องรวดเร็ว มีการจัดฉากได้สวยงามเหมาะสม ผู้แสดงสวมบทบาทได้ดี เครื่องแต่งกายเป็นไปตามเชื้อชาติ วิธีแสดงเหมาะสมกับเวลา และเหตุการณ์ในสมัยนั้น จึงทำให้เป็นที่ถูกใจของผู้ชม นับเป็นยุคที่ละครพันทางรุ่งเรืองมากอีกยุคหนึ่งของกรมศิลปากร

ละครพันทางที่กรมศิลปากรนำมาแสดง ณ โรงละครอนศิลป์ก่อนที่โรงละครจะถูกไฟไหม้ นับแต่ พศ. 2479-2502 มีดังนี้

พศ. 2479	ละครพันทางเรื่อง	เลือดสุพรรณ
พศ. 2491	ละครพันทางเรื่อง	พระลอ
พศ. 2492	ละครพันทางเรื่อง	ขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ
พศ. 2494	ละครพันทางเรื่อง	พระอภัยมณี ตอนพบนางละเวง
พศ. 2495	ละครพันทางเรื่อง	พระอภัยมณี ตอนศึกนางละเวง ราชาธิราชตอนสมิงพระรามอาสา

¹⁵ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ. (ผู้แต่งเรื่องเลือดสุพรรณ) เลือดสุพรรณ (กรุงเทพฯ : เอราวิณ 2518), หน้า 95

จะได้กล่าวถึงละครตั้งแต่ปีพ.ศ. 2499 ซึ่งกรมศิลปากรใน สมัย นายธนิต อยู่โพธิ์ ดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมศิลปากร พศ. 2499 ก็ได้นำละคร พันทางเรื่องพระลอซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิประพันธ์พงศ์ มาปรับปรุงใหม่ แล้วนำออกแสดง ณ โรงละครอนศิลปากร นอกจากนี้ กรมศิลปากรก็ แต่งบทละครพันทางขึ้นเองหลายเรื่อง และนำออกแสดงต่อเนื่องกันมาตลอดทั้งเรื่อง ที่แต่งใหม่ และของเดิมที่นำมาปรับปรุงใหม่ ละครพันทางที่นายมนตรี ตราโมท แต่งขึ้นใหม่คือเรื่อง พญาผานอง ศิกเก๊าทัพ นางพินดา สิทธิวรรณ แต่งเรื่องพ่อขุน กรุงสุโขทัย ซึ่งเป็นเรื่องสั้น ๆ

ละครพันทาง ซึ่งกรมศิลปากรนำมาแสดงอย่างต่อเนื่อง คือ เรื่องพระลอ พญาผานอง ศิกเก๊าทัพ พ่อขุนกรุงสุโขทัย พระอภัยมณีตอนพบนางละเวง ราชาริราช (ตอน มะกะโทถวายตัว) ราชธิดาพระร่วง พระเจ้าฟ้ารั่ว สัจจะสมิงนครอินทร์ สมิงพระรามอาสา อลิมาผางคนคด อชมะมอญ พระเจ้าตราพระยา ตอนพันมิตร นิทราชาคริต หรืออาบหะชั้น ซึ่งแต่ละเรื่องมีเนื้อเรื่องย่อดังนี้

เนื้อเรื่องย่อเรื่องพระลอ บทประพันธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิประพันธ์พงศ์

ปู่เจ้าสมิงพรายทนการอ้อนวอนของพระเพื่อนพระแพงไม่ได้ จึงมาปรากฏตัวรับปากจะช่วยให้พระลอมารพบพระเพื่อนพระแพงโดยใช้เวทมนต์เอาไม้ไผ่ไผ่ไขว้เป็น ลูกลมผูกยอดยาง แล้วปล่อยให้ลูกลมลอยไปแล้วนำธงสามชายวาดรูปพระลอ พระ เพื่อนพระแพง กอดกันแล้วผูกยอดต้นตะเคียน ฤทธิ์ลูกลมและธงสามชายทำให้พระลอ กระทบกระวายเป็นโรคพบพระเพื่อนพระแพง พระนางบุญเหลือ (แม่พระลอ) จึงเชิญหมอ สิทธิชัยมาแก้เสนห์ โดยทำน้ามนต์ให้พระลอลงสรง และอ่านพระเวทย์ถอนอาถรรพ์ ได้สำเร็จ

ปู่เจ้าทำพิธีใหม่อีก เสกสลาเหิน (หมาบกบิน) ทำให้พระลอคลุ่มคลั่ง หมอ สิทธิชัยไม่สามารถแก้ได้ พระนางบุญเหลือก็ตัดทวนไม่ได้จึงต้องปล่อยให้พระลอไป หาพระเพื่อน พระแพง

พระลอเดินทางข้ามแม่น้ำกาหลง จึงทำพิธีเสียงน้ำ อธิษฐานว่าถ้าเดินทาง
 ไปถึงปราศจากอันตรายขอให้น้ำไหลเป็นปกติ แต่ถ้ามีอันตรายขอให้น้ำไหลวนอยู่ที่
 เดียว ปรากฏว่าน้ำกลายเป็นสีแดงเหมือนสีเลือดไหลวนอยู่ตรงหน้าพระลอแต่พระลอ
 ก็ฝืนใจเดินทางต่อด้วยฤทธิ์หมากสลาเหิน ปู่เจ้าเสกไม้แก้วไปล่อให้พระลอเดินทางมา
 ยังสวนขวัญของเมืองแมนสรวง นายแก้ว นายขวัญซึ่งติดตามพระลอมาก็พบรักกับนาง
 รื่น นางโรย สนมของพระเพื่อนพระแพง ต่อมาพระลอ พระเพื่อน พระแพงก็ป้องกัน
 กันสมประสงค์และแอบพาพระลอเข้าไปอยู่ในตำหนัก ความทราบถึงท้าวพิชัยพิฆณกร
 (บิดาพระเพื่อนพระแพง) ก็ไม่พอพระทัย (เพราะเมืองสรองกับเมืองแมนสรวงมีความ
 อาฆาตกันอยู่) จึงมาแอบดู เมื่อมาเห็นพระลอเกิดพอพระทัยจึงยกโทษให้และให้หาฤกษ์
 อภิเษก

พระเจ้าย่าของ พระเพื่อน พระแพง รู้ข่าวก็นำทหารมาเกิดการต่อสู้กัน
 นายแก้วนายขวัญ นางรื่น นางโรย พระลอ พระเพื่อน พระแพง ตายหมด ท้าวพิชัย
 พิฆณกรทราบข่าวเสียพระทัยมาก จึงสั่งทหารนำพระเจ้าย่ามาแล้วเนือเอาเกลือทาให้
 ทรมาร แล้วจึงปลงพระชนม์ให้ตายตกไปตามกัน

พญาผานอง พญาแก้วเกือบครองเมืองวรรณคร ต่อมาปู่คือพญาภูคาได้มาเชิญ
 ให้ไปครองเมืองภูคาพญาแก้วเกือบ จึงมอบเมืองวรรณครให้พระชายาคือนางพญาค่าปิน
 (ซึ่งกำลังทรงครรภ์) ต่อมาพญาเง่าเมืองเจ้าเมืองพะเยา ได้ยกทัพมาตีเมืองวรรณคร
 นางพญาค่าปินกับกำนันชื่อค่ายวงหนีรอดมาได้และมาประสูติโอรสในไร่แห่งหนึ่ง เฒ่า
 แก้วเจ้าของไร่มาพบจึงทูลเชิญให้แม่ท้าวค่าปินไปอยู่ด้วย วันหนึ่งพญาเง่าเมืองมาเห็น
 พระราชโอรสของท้าวค่าปินพอพระทัยรับไปเลี้ยงเป็นพระโอรส พระนามว่า ชุนใส
 เมื่อโตขึ้นชุนใสก็หลงรักนางอ้วลิมซึ่งพญาเง่าเมืองก็มีความปรารถนานางอ้วลิมเหมือน
 กัน จึงส่งชุนใสไปครองเมืองปราดนางอ้วลิมตกเป็นพระชายาของพญาเง่าเมือง มีพระ
 โอรสชื่ออามป้อม เมื่อพญาเง่าเมืองกลับพะเยา จึงให้อ้วลิมครองวรรณคร

ค่ายวง (นางกำนัน) ต้องการแก้แค้นพญาเง่าเมือง จึงวางอุบายบอกอ้วลิม
 ว่าพญาเง่าเมืองได้พระชายาใหม่ จะยกทัพมาตีวรรณคร ให้นางเรียกชุนใสกลับมาแล้ว
 ให้ยกทัพไปตีเมืองพะเยา แล้วให้อามป้อมครองวรรณคร ชุนใสยกทัพไปกับอามป้อม

ต่อสู้กับพญาเงาเมือง (อามบ้อมเสี้ยที่ล้มลง พญาเงาเมืองจะพิน ชุนไสเข้าขวางอัวลิม
เข้าไปกอดอามบ้อม แล้วทูลพญาเงาเมืองว่านี่คือพระโอรส)

ชุนไส จึงทูลว่าที่ยกทัพมาเพราะพระบิดาทิ้งอัวลิม แล้วจะยกทัพไปตีวรรณคร
จึงมาช่วย บัดนี้เข้าใจดีแล้วจะขอลา พญาเงาเมืองสำนักผัด ที่แย่งเมืองวรรณครจาก
พญาค่าปิ่น และแย่งอัวลิมจากชุนไส จึงยกเมืองวรรณครคืนชุนไสและพระราชทานนาม
ใหม่ให้ว่า พญาผานอง เนื่องจากตอนชุนไสเกิดพายุพัดพาเอาก้อนศิลามาวางรวมกันที่
เมืองวรรณคร

นิทราชาคริต หรืออาบุญหะชัน พระเจ้ากาหลิบครองเมืองแบกแดด พระองค์
ชอบปลอมเป็นพ่อค้าเที่ยวไปตามเมืองต่าง ๆ เพื่อต้องการทราบทุกซอกซอกของราษฎร
พระองค์ทรงพบอาบุญหะชัน อาบุญหะชันต้อนรับเลี้ยงดูอย่างดีและบอกว่าจะเลี้ยงเพียงคืน
เดียวเท่านั้น เพราะตนเคยรวยพอพ่อตายก็ไม่ทำอะไร เลี้ยงเพื่อนฝูง พอเงินหมด
เพื่อนก็ตีจาก และเล่าเรื่องอัมแมน ซึ่งเป็นอาจารย์มีลูกศิษย์ 4 คน ประพฤติชั่วคุกคาม
ราษฎร ทำความเดือดร้อนให้ผู้คนมากมาย ถ้าตนเป็นพระเจ้ากาหลิบจะจับอัมแมนและ
ลูกศิษย์มาเขียนให้สาสรม ตักตักพระเจ้ากาหลิบ โปรยาสลบปนสุราให้อาบุญหะชันดื่ม
แล้วให้ทาสพาอาบุญหะชันเข้าวังแล้วปลอมให้อาบุญหะชันเป็นพระเจ้ากาหลิบ อาบุญหะชัน
ฟื้นขึ้นมาในห้องบรรทม มีนางกำนัลห้อมล้อมกึ่ง นางสนมต่างก็ยืนยันว่า เขาคือ
พระเจ้ากาหลิบจริง ๆ เมื่อออกว่าราชการจึงสั่งจับอัมแมนและลูกศิษย์มาเขียนแล้วให้
ขี้อูฐประจานพร้อมทั้งขับออกจากเมือง จากนั้นสั่งให้คนเอาทองไปให้นาง จอบแก้วผู้
มารดา พอตก้านางกำนัลชื่อ ฟองไช่มุก ลอบเอายาสลบผสมสุราให้อาบุญหะชันกิน
จนสิ้นสติ แล้วให้ทาสอุ้มกลับไปส่งบ้าน

ครั้นฟื้นจากสลบ ก็คิดว่าตนเป็นพระเจ้ากาหลิบ มารดาเตือนก็โกรธ ทูต
มารดา ชาวบ้านต้องช่วยกันจับมัดแล้วโยยตี จึงได้สติกราบขอโทษมารดา

เดือนต่อมา พระเจ้ากาหลิบปลอมตัวมาพบอาบุญหะชันอีก อาบุญหะชันต่อว่า
พระเจ้ากาหลิบ ไม่ยอมปิดประตูทำให้ผีเข้าสิง จากนั้นก็ชวนดื่มสุรา พระเจ้ากาหลิบ
ถามถึงคนรัก อาบุญหะชันตอบว่าตนหลงรักหญิงที่ตนฝันเห็น ตอนเป็นพระเจ้ากาหลิบ
พระเจ้ากาหลิบ จึงโรยยาสลบใส่สุราให้ดื่มจนหมดสติไปอีก แล้วให้ทาสอุ้มไปวัง ไป

ปลอมให้เป็นพระเจ้ากาหลิบอีกแล้วให้นางกำนัลปรนนิบัติ เมื่ออาบู่หะซันขึ้น นางกำนัลก็ลุกขึ้นจับระบำรำฟ้อน อาบู่หะซันก็ลุกขึ้นเต้นระบำตาม พระเจ้ากาหลิบแอบดูอยู่ที่พระสรวลออกมา อาบู่หะซันก็ทราบว่ามีใครแท้ที่จริงคือพระเจ้ากาหลิบ จึงขอพระราชทานอภิเษก พระเจ้ากาหลิบทรงตั้งให้อาบู่หะซันรับราชการดูแลท้องพระคลังพร้อมทั้งพระราชทานนางกำนัล ที่อาบู่หะซันชอบให้เป็นภริยา

ศึกเก้าทัพ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระเจ้าปะดุง กษัตริย์พม่าดำริจะยกทัพมาตีไทย เพราะกำลังผลัดแผ่นดิน บ้านเมืองไทยยังอ่อนแอ ระล่ำระสายอยู่ โปรดให้ยกทัพเป็นเก้าทัพมาตี พร้อมกันห้าทิศ ทัพที่ 1 แยกยี่แมงช่องกยอเป็นแม่ทัพ เข้าตีชุมพรถึงสงขลา ทัพเรือให้เข้าตีตะกั่วป่าถึงกลาง ทัพที่ 2 ให้นอกแฝกคิดห่วนเป็นแม่ทัพ เข้าตีด่านบ้องตี้เมืองทวาย ด้านตะวันตกของไทยตั้งแต่ราชบุรีเพชรบุรี มาบรรจบทัพที่ 1 ที่ชุมพร ทัพที่ 3 ให้อุ่นคยี่สะโตะคีรี เจ้าเมืองตองอยู่กตึลาปาง สวรรคโลกสุโขทัย ไปบรรจบกับทัพหลวงที่กรุงเทพฯ อีกห้าทัพมารวมกันที่เกาะตะมะเข้าตีไทย ทางด่านเจดีย์สามองค์มีเมียะห่วนแมงยี่มหาทิมช่องเป็นทัพหน้า เมียนเมห่วนเป็นกองหนุนทัพหน้า ตะแดงกามะพระโอรสเป็นกองทัพหน้าของกองทัพหลวง ตะแดงจังกุพระโอรสเป็นทัพหน้าของกองทัพหลวงอีกกองหนึ่ง ส่วนพระเจ้าปะดุงเอง เป็นทัพหลวง ยกทัพออกมาเกาะตะมะพร้อมๆ กันทัพที่ 9 จอช่องนรธาเป็นแม่ทัพเข้าตีทางด่าน แม่ละเมา ตาก กำแพงเพชร แล้วไปบรรจบทัพหลวงที่กรุงเทพฯ โดยให้ลิงซังโปกกับซุ่ยตองอากาศไปช่วยทัพหน้า

ลิงซังโปกเป็นคนไทย ลูกนายแท่น หัวหน้าวีรชนบางระจัน ซึ่งถูกพม่ากวาดต้อนไปพร้อมมารดาซึ่งต่อมาได้เป็นตัวละครในราชสำนักพม่า ส่วนลิงซังโปกได้มีโอกาสเรียนวิชาการของพม่า ได้รับราชการและร่วมปราบจลาจลในพม่า จนเป็นที่ไว้วางใจ มีภรรยาชื่อนางอังชัญ เป็นคนไทยที่ถูกกวาดต้อนเหมือนกัน เมื่อรู้ว่าจะต้องยกทัพมาตีไทย จึงเกิดสำนึกในความเป็นไทยหาทางช่วย เมื่อกองทัพพม่ายกมาทางด่านกรามช้างกาญจนบุรี พญาเจ่งรักษาด่าน มีทหารมอญคอยป้องกัน ลิงซังโปกจึงแกล้งทำอุบายยอมให้ทหารไทยจับมามอบแก่พระยาขลาโหม แล้วแจ้งข่าวกองทัพพม่าทั้งเก้าทัพ จะเข้าตีไทยห้าทาง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงทราบ

กองทัพของพม่าอยู่แล้ว จึงโปรดให้สมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงเป็นจอมทัพ ด้วยพระปรีชาสามารถเชี่ยวชาญยุทธศาสตร์และกลอุบาย ลึกซึ้งทรงทำอุบายศึก โปรดให้กองทัพทหารลอบเดินกลับไปสู่ต้นทางในเวลากลางคืน กลางวันให้เดินทัพกลับและโห่ร้องแสดงแสนยานุภาพเพื่อให้ข้าศึกเห็นว่ากองทัพไทยมีกำลังเพิ่มเติมตลอดเวลา และให้เจ้าขุนเณร ตีตักกำลังเสบียงทำให้พม่าอดอยาก อ่อนล้า พม่าได้ยิงธนูมีหนึ่งลือผูกติดมาถึงล้งชังโบ ให้กลับเข้ากองทัพพม่า มิฉะนั้นจะฆ่านางอึ้งชัญแต่ล้งชังโบไม่ยอมกลับ ด้วยความรักชาติเหนืออื่นใดแต่ลอบเข้าค่ายพม่า ซึ่งตัวภรรยาคืน ฝ่ายนางอึ้งชัญกลัวว่าล้งชังโบจะล่าบากใจ จึงใช้มีดแทงตัวตาย ล้งชังโบเข้ามาพบพอดี เข้าใจผิดคิดว่าสหายเก่าคือชู้ตองอากาศมา นางจึงบอกความจริงแล้วสิ้นใจ พอตีกองทัพไทยยกเข้าตีพม่าจนได้รับชัยชนะ

พ่อขุนกรุงสุโขทัย พ่อขุนผาเมือง ได้รับการแต่งตั้งจากพญาขอม เจ้าเมืองศรีวิชัยปุระ ให้เป็นหัวหน้าปกครองเมืองราด พร้อมประทาน นางลิขรเทวี พระราชธิดาให้เป็นคู่ครอง พ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยางมาเยี่ยม จึงปรึกษาหาทางกู้เอกราช ให้ไทยรอดพ้นจากเมืองขึ้นของขอมจึงคิดรวมกำลังสองเมืองไปตีกรุงสุโขทัย ซึ่งมีโฆลญาพอง ข้าหลวงขอมปกครองอยู่ นางละออจันทร์ ข้าหลวงขอม ซึ่งคอยปรนนิบัตินางลิขรเทวี เห็นสองพ่อขุนพบปะกัน จึงเกิดความสงสัยไปทูลแก่นางลิขรเทวีว่า สองพ่อขุนคิดการใหญ่จะตีกรุงสุโขทัย แต่พระนางไม่เชื่อจึงทูลถามพ่อขุนผาเมืองและได้ทราบความจริงแม้จะทูลทัดทานไว้ก็ไม่สำเร็จ พ่อขุนผาเมืองสั่งยกพลมุ่งไปตีสุโขทัยตามที่นัดไว้กับพ่อขุนบางกลางหาว นางละออจันทร์นำข่าวไปบอกกับโฆลญาพองเพื่อเตรียมรับศึกไทยแต่โฆลญาพองดูถูกฝีมือคนไทยไม่ปฏิบัติตามค่านางพ่อขุนผาเมืองเข้าตีตำหนักโฆลญาพอง นางละออจันทร์ถูกจับได้ ถูกเนรเทศกลับไปเมืองศรีวิชัยปุระ พ่อขุนบางกลางหาว ครองกรุงสุโขทัย สถาปนาเป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ประมุขัตติย์แห่งกรุงสุโขทัย ปกครองประชาชนให้ร่มเย็นเป็นสุข ถ้วนหน้า

ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด คิดตั้งตัวเป็นใหญ่ ยกทัพมาตีเมืองตาก พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ จึงยกทัพไปกับขุนราม ราชโอรส ไปป้องกันเมืองตาก พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ปะทะช้างกับขุนสามชน จวนเสียที ขุนรามจึงขับช้างเข้าขวางกั้น ไล่ฟาดฟันจนขุนสามชนพ่ายหนีไป พ่อขุนศรีอินทราทิตย์จึงเฉลิมพระนามขุนรามให้เป็น พระรามคำแหง เพื่อให้พระเกียรติเลื่องลือไปทั่วสารทิศ ในความกล้าหาญของขุนราม

พ่อขุนรามคำแหง ขึ้นครองราชย์ต่อจากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทรงแผ่อาณา เขตไปถึงหงสาวดีทรงทะนุบำรุงศาสนา ประชาชนรักใคร่ปองดองกัน สิ่งทีพระองค์ ทรงสร้างไว้ให้ชนรุ่นหลังภูมิใจมากกว่า 700 ปี คือลายสือไทย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของ ความเป็นไทย

พระอภัยมณี ตอนพบนางละเวง กรมศิลป์ากรจัดแสดงตอนหลังจาก พระอภัยมณีฆ่าอูศเรนและเจ้าละมานแล้ว นางละเวงพระราชธิดาพระเจ้ากรุงลังกา เกิดความแค้นยกทัพมาตีเมืองผลึกหลายครั้ง แต่ก็แพ้ นางจึงขอความช่วยเหลือจากระ เเด่นโอรสเมืองแขก และมะหุดโอรสเมืองฝรั่งยกทัพไปรบเมืองผลึก ลินสมุทรรเข้า ต่อสู้กับปืนใหญ่ฝรั่งยิงตกเรือจมน้ำหายไป ส่วนระเด่นกับมะหุด ทัพแตกกระเจิง มา พบนางละเวง นางละเวงแกล้งให้สนมร้องไล่ทั้งแขกฝรั่ง ทำให้ระเด่นกับมะหุด เข้าต่อสู้กันเพื่อแย่งนางละเวง ลินสมุทรรฟื้นขึ้นมาจากน้ำเห็นแขกกับฝรั่งรบกัน จึงถือ โอกาสเข้าไปจับละเวงนางยกراهاขึ้นฟาดพระศอ ลินสมุทรรสลบไปพอฟื้นขึ้นมาเห็นดวง ไฟล้อมตัวนางละเวง ลินสมุทรรจึงโดดน้ำหนี

ฝ่ายพระอภัยมณี เห็นทหารเมืองผลึกกำลังรบกันจึงเป่าปี่ให้ทหารทั้งสอง กองทัพหลับไหลกันสิ้นส่วนนางละเวงมีตราราหูเป็นอาวูช เสียงปี่จึงทำอะไรนาง ไม่ได้ นางจึงขับม้าเข้าสู่กับพระอภัยมณี พระอภัยมณีจึงเอาปืนยิงถูกม้าของนาง นาง หวิดร้องตกใจขับม้าหนีไป พระอภัยมณีควบบ้าตาม พอเห็นหน้านางพระอภัยมณีก็ตะลึง และใจอ่อนรักนาง จึงเป่าปี่แล้วโลม นางได้ยินเสียงปี่ก็นั่งฟังด้วยอารมณ์เคลิบเคลิ้ม หลงไหล และขับม้ากลับมา เมื่อรู้สึกตัวก็ขับม้าหนีไป

ราชาธิราช กรมศิลป์ากรได้จัดทำราชาธิราชเป็นชุด เป็นตอนมีเนื้อเรื่อง

ดำเนินติดต่อกัน 7 ตอน ได้แก่มะกะโทถวายตัว ราชธิดาพระร่วง อลิมามางคนคด พระเจ้าฟ้ารั่ว อชมะมอญ พระเจ้าตราพระยา ตอนพันธมิตร ส่วนเนื้อเรื่องไม่ต่อกันมี 2 ตอนคือ ลัจจะสมิงนครอินทร์ และตอนสมิงพระรามอาสา ดั่งมีเรื่องย่อต่อไปนี้

ตอนมะกะโทถวายตัว มะกะโทมีน้องสาวชื่อ อุ่นเรือน มะกะโทค้าขายในเมืองปะเตวะ เกิดนิมิตฟ้าผ่าคานหักจากป่ามะกะโท จากนั้นก็เดินทางไปพบมะตะยอ มะตะยอทำนายว่ามะกะโทจะได้เป็นใหญ่ต่อมามะกะโทเข้ามากรุงสุโขทัย อาสาเป็นผู้รับใช้นายข้าง วันหนึ่งพระร่วงเสด็จมาเยี่ยมโรงช้าง เห็นมะกะโทมีความขยันจึงพระราชทานเบี้ยที่ตกอยู่ที่พื้นหนึ่งเหรียญ ให้มะกะโทเก็บไว้ปลูกผัก มะกะโทนำไปซื้อเมล็ดผักกาด มาปลูกได้มากมาย ครั้นพระร่วงมาพบเข้าก็ชื่นชมโปรดให้มะกะโทไปรับใช้ในวัง

ตอนราชธิดาพระร่วง พระร่วงเสด็จประพาสอุทยาน พระราชธิดาเทพสุดาสร้อยดาวตามมาเข้าเฝ้าพบมะกะโท พระร่วงแนะนำว่ามะกะโทเป็นชาวมอญเป็นคนขยัน จึงให้มารับใช้ในวัง จะส่งเสริมให้มียศสืบไป ต่อมาพระร่วงแต่งตั้งให้มะกะโทเป็นขุนวังผู้รับใช้ใกล้พระบาท เมื่อทวายกทัพมาตีชายแดนสุโขทัย พระร่วงทรงยกทัพไปปราบปราม พระราชธิดากับขุนวังมะกะโท ลักลอบได้เสี้ยกันพากันหนีไปเมืองปะเตวะ ไปพบมะตะยอ มะตะยอแนะนำให้เขียนสารออกภัยโทษ

ตอนอลิมามางคนคด มะกะโทอยู่กับมารดาและน้องสาวที่เมืองมะกรานสามารถควบคุมชาวมอญและเป็นทีเคารพยำเกรงทำให้อลิมามางเจ้าเมืองเมาะตะมะริษยาคิดจะยกทัพมาตีเมืองมะกราน มะกะโททราบจึงแต่งสารถึงอลิมามาง โดยจะยกอุ่นเรือนน้องสาว เป็นข้าบริวาริกา อลิมามางวางแผนฆ่ามะกะโทในวันวิวาห์ นางอุ่นเรือนทราบจึงแอบส่งข่าวให้มะกะโททราบ มะกะโทเดินทางไปเมาะตะมะ ในวันแต่งงานนางอุ่นเรือน จึงเกิดต่อสู้กัน อลิมามางสู้ไม่ได้จึงถูกฆ่าตาย

ตอนพระเจ้าฟ้ารั่ว เมื่อมะกะโทปราบอลิมามางคนคดได้ ชาวมอญต่างจะยกให้เป็นเจ้าเมืองแต่มะกะโทคิดว่าตนไม่เหมาะสมเพราะไม่มีเชื้อพระวงศ์ มะตะยอจึงให้ข้อคิดที่ขณะนั้นชาวมอญต่างทุกข์ใจที่ผู้ใดคนเคารพ ไม่ยอมเป็นเจ้าเมืองจึงพากันแต่งสารถึงพระร่วงขอพระราชทานนาม พระร่วงจึงพระราชทานนามให้ว่าพระเจ้า

ฟ้ารั่ว และมอบเครื่องกษัตริย์ทั้ง 5 ให้ คือ เศวตฉัตร มหาพิชัยมงกุฏ พระขรรค์
 ชัยศรี พัดวาลวิชนี และฉลองพระบาททอง พร้อมเครื่องราชูปโภคอันเป็นมงคล พระ
 เจ้าฟ้ารั่วปรึกษากับมเหษียอว่าจะยกทัพไปปราบเจ้ากำมะลานี้ สหายรักของอลิมามาง
 ที่คิดจะแก้แค้นมะกะโท

ตอนอชมะมอญ พระเจ้าพุกามทราบข่าวว่า อชมะมอญคิดแข็งเมือง ไม่ส่ง
 เครื่องราชบรรณาการจึงให้เจตสุกรีราชบุตรชาย พร้อมอำมาตย์ยกทัพไปปราบ
 อชมะมอญ อชมะมอญให้มเหษียอกพ้อตา แกล้งถูกโอบยหลัง จึงลอบหนีไปค่ายเจตสุกรี
 มเหษียอกหลวงเจตสุกรีว่าอชมะมอญคิดคดต่อพระเจ้าพุกาม ตนห้ามก็ถูกโอบยจึงหนีมา
 เจตสุกรีจึงยกทัพมาตั้งอยู่หน้าเมือง อชมะมอญแกล้งเชิญเครื่องบรรณาการ ออกมา
 ลักการะเจตสุกรี แล้วกล่าวโทษมเหษียอกว่าเป็นผู้ขโมยเครื่องราชบรรณาการที่ไป
 ถวายพระเจ้าพุกาม และยุให้แข็งข้อตนไม่ยอม จึงสั่งโอบยมเหษียอก มเหษียอก
 เมื่อถูกโอบยก็หนีไป เจตสุกรีให้คนตามหามเหษียอกแต่ไม่พบ อชมะมอญจึงให้เชิญ
 เจตสุกรีไปพิสูจน์ ในที่สุดอชมะมอญก็ฆ่าเจตสุกรีตาย

ตอนพระเจ้าตราพระยา พระเจ้าพุกามเคืองแค้นอชมะมอญแต่ต้องระงับศึก
 เพราะมึงหยอดฟ้ายกทัพมารบด้วย ฝ่ายอชมะมอญได้มอบรางวัลแก่ทหารทั้งปวง แล้ว
 ให้สร้างเมืองใหม่ให้อชมะมอญ ลักขยาพยุลูกมเหษียอกน้องของมึงคลิยะช่ายาของ
 อชมะมอญเกิดริษยาอชมะมอญ จึงเชิญอชมะมอญมากินอาหารแล้วฆ่าเสีย มเหษียอก
 จึงสั่งลงโทษลักขยาพยุ แล้วเชิญอชมะมอญเป็นเจ้าเมืองทรอ พระนามว่าพระเจ้า
 ตราพระยา

ตอนพันมิตร พระร่วงเจ้าส่งข้างเผือกคู่บารมี มาให้แก่พระเจ้าฟ้ารั่ว
 มเหษียอกทำนายว่า พระเจ้าฟ้ารั่วจะยิ่งใหญ่มีพระราชวงศ์สืบสันตติวงศ์แปดพระองค์
 จะทิวงคตในอาณาจักรเจ็ดพระองค์ จะไปทิวงคตต่างพระราชอาณาเขตทางเบื้อง
 ประจิมอีกหนึ่งพระองค์ และพระราชธิดาสินทยาจะเป็นผู้ช่วยในการทำศึกสงคราม

ฝ่ายพระเจ้าตราพระยา ทราบว่าพระเจ้าฟ้ารั่วมีบุญญาบารมีได้ข้างเผือก
 จึงคิดจะผูกไมตรี จึงมอบพระราชธิดาสุเจตละ ไปเป็นเครื่องผูกไมตรีพระเจ้าฟ้ารั่ว

ตอนสัจจะสมิงนครอินทร์ พระเจ้าราชาธิราช วางแผนให้สมิงพิดชะ มอม
 เหล้ามะสะละมจนหลับไป แล้วพระราชทานเครื่องยศอย่างกษัตริย์และนางเกษราให้

คอยปรนนิบัติ เมื่อมะสะลุมตื้นขึ้นก็พบสารพระเจ้าราชาธิราช แต่งตั้งให้ตนเป็นเจ้าเมืองและพระราชทานชื่อเป็นสมิงนครอินทร์เป็นบำเหน็จที่ช่วยป้องกันบ้านเมือง สมิงนครอินทร์จึงตั้งสัตย์อธิษฐานว่าจะจงรักภักดีต่อพระองค์ไปจนตาย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ทราบว่าพระเจ้าราชาธิราชยกทัพมารุกรานพุกาม จึงมีพระราชสาส์นขอเจริญพระราชไมตรี พระเจ้าราชาธิราชรับไมตรีแต่ลอบนำอาวูชไปฝังไว้บริเวณโรงพิธีกระทำสัตย์ ครั้นถึงวันนัดหมาย สมิงนครอินทร์จึงหาโอกาสบอกทหารพม่ามังมหานรธาจะได้ยินจึงส่งยกทัพกลับ พระเจ้าราชาธิราชทรงช่นเคืองนัก สมิงนครอินทร์กราบทูลว่าเป็นการป้องกันเกียรติยศ เพราะถึงสู้กันซึ่งซึ่งหน้า มอญก็เอาชนะพม่าได้อยู่แล้ว จึงขอแก้ตัวโดยอาสาไปตัดเศียรพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องมาถวาย แล้วปลอมตัวเป็นพม่า เข้าไปในที่บรรทม เห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องกำลังบรรทม จึงลักพานพระศรีและพระแสงดาบ พอดีนางสนมตื้นขึ้น จึงใช้ดาบตัดศีรษะ และฆ่าจักษุกายวังทหารพม่า จากนั้นจึงกลับมากราบบังคมทูลพระเจ้าราชาธิราชว่า รู้สึกอายถ้าฆ่าผู้ที่กำลังหลับอยู่ พระเจ้าราชาธิราชจึงแต่งสารพร้อมคินพานพระศรีและพระแสงดาบเป็นทำนองเยาะเย้ย พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องขอดูตัวสมิงนครอินทร์ ตรัสชมเชยสมิงนครอินทร์ และพระราชทานขำมรงค์ หลังจากนั้นพระเจ้าราชาธิราชกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็กระทำพระราชไมตรีต่อกัน จนล่วงมา 20 ปี มังรายกะยอฉะวา คือ ลาวแก่นท้าวโอรสของพระเจ้าราชาธิราชกลับชาติมาเกิด เพื่อแก้แค้นพระราชบิดา ที่หลงพระมเหสีองค์ใหม่ (นางเม็ยมนิก) และสิ่งประหารชีวิตตน มังรายกะยอฉะวา จึงมีจิตอาฆาตพระเจ้าราชาธิราช จึงยกทัพไปรบกับมอญหลายครั้งส่วนมากจะแพ้ครั้งหนึ่ง พระเจ้ามังรายกะยอฉะวา ใช้กลอุบายหลอกล่อ และจับสมิงนครอินทร์ได้ พยายามเกลี้ยกล่อมให้มาเป็นพวก แต่สมิงนครอินทร์ปฏิเสธ เพราะภักดีต่อนายไม่ขอเป็นบ่าวสองนาย จะไม่ยอมให้ศัตรูดูหมิ่น แม้คมดาบก็มีให้ระคายผิวจากนั้นสมิงนครอินทร์ก็กลืนใจตาย

ตอนสมิงพระรามอาสา แผ่นดินพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ได้มีพระเจ้าเส่งโจ้วฮ่องเต็กษัตริย์แห่งกรุงจีน ได้มอบให้โจเปียวราชทูตถือราชสาส์นมาทำพินันธิรบเอาบ้านเมืองกันกับพม่า โดยทำทหารพม่าฝีมือดีมาต่อสู้เพลงทวนกับกามนี พระเจ้า

กรุงอังวะรับพนันแต่ไม่มีทหารผู้ใดอาสา จึงป่าวประกาศหาผู้มีฝีมือเพลงทวนไปสู้กับ
 กามนี ถ้าผู้ใดอาสาชนะได้จะยกทรัพย์สินกึ่งหนึ่งให้ และจะอภิเษกราชธิดาให้ด้วย
 สมิงพระรามซึ่งถูกจับเป็นเชลย ได้ยินจึงคิดว่าถ้าเงินได้พม่าก็คงยกทัพไปหงสาวดี
 จึงควรระงับศึกไว้จึงอาสาไปสู้กับกามนีและสามารถฆ่ากามนีได้ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
 จึงตั้งสมิงพระรามเป็นมหาอุปราช และจัดพิธีอภิเษกสมรสให้สมิงพระราม กับ
 พระราชบุตร

สถานที่แสดง

ปัจจุบันละครพื้นทางของกรมศิลปากร จัดแสดงที่โรงละครแห่งชาติ ลักษณะ
 ของโรงเป็นโรงละครมาตรฐาน มีขนาดสี่เหลี่ยมผืนผ้า เวทีมี 2 ระดับ คือ เวทีบน
 เวทีล่าง เวทีบนมีม่าน 2 ชั้น ชั้นแรกเป็นม่านใหญ่สำหรับปิด-เปิด การแสดง ม่านชั้น
 ในสำหรับเปลี่ยนฉาก เปลี่ยนตอน เวทีบนมีหลังเข้าออกข้างละ 3 หลัง สำหรับตัวแสดง
 เข้าออกเวทีบน และสำหรับบอกรบท สองข้างเวทีบนมีประตูข้างละประตู สำหรับตัว
 แสดงออกไปแสดงเวทีล่างซึ่งไม่มีม่าน การแสดงเวทีล่างอาจเป็นเนื้อหา หรือการ
 แสดงตลก หรือระบำต่าง ๆ สลับกันเปลี่ยนฉากเวทีบน 2 ปีกข้างเวทีล่างจะเป็นที่ตั้ง
 วงดนตรี ที่บรรเลงประกอบการแสดงและที่นั่งของคนร้อง มีการจัดฉากให้ดูสมจริง
 และมีความพิถีพิถันให้สวยงามตระการตา มีการใช้เทคนิคแสงสีเสียงที่ทันสมัย ช่วย
 สร้างบรรยากาศให้ผู้ชม ที่นั่งของคนดูและเวทีแยกห่างกันที่นั่งของผู้ชมมี 2 ชั้น ชั้นบน
 ตอนหน้าเป็นที่นั่งของพระมหากษัตริย์ พระราชอาคันตุกะ พระบรมวงศานุวงศ์ ที่นั่ง
 ตอนหลังของชั้นบน สำหรับผู้ติดตามหรือประชาชนที่ซื้อตั๋วเข้าชมการแสดง ชั้นล่าง
 แบ่งเป็น 3 ตอนคือ ข้างขวา ตอนกลางและข้างซ้าย สำหรับประชาชนทั่วไป มี
 ประตูเข้าออกทางด้านหน้า 2 ประตู และประตูด้านข้างๆ ละ 3 ประตู ด้านหลัง
 โรงละครมีประตูสำหรับผู้แสดงและเจ้าหน้าที่เข้าออก ด้านหน้าโรงเป็นที่จำหน่ายตั๋ว
 มีที่นั่งสำหรับประชาชนนั่งพักก่อนเข้าชมการแสดง อยู่ปีกซ้ายของโรงละคร และสิ่งที
 พัฒนาสำหรับสถานที่แสดงคือ นอกจากจะแสดงละครพื้นทางในโรงละครแห่งชาติแล้ว
 ยังจัดเวทีกลางแจ้งที่สังคีตศาลา การแสดงละครพื้นทางทางสถานีโทรทัศน์ การแสดง
 ละครพื้นทางที่ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพฯ สาขาผ่านฟ้า และการแสดงละคร
 พื้นทางทางสถาบันการศึกษาต่าง ๆ

ผู้แสดง

ละครพันทางของกรมศิลปากร ระยะเวลาที่ยังใช้ผู้หญิงแสดง นอกจากตัวทหารจึงใช้ผู้ชายแสดง เช่น

พระลอ แสดงโดย นางอิงอร สิงหเสนี แสดงเมื่อ พศ. 2491

โจเปี้ยว แสดงโดย นางพนิดา ลีทิวิธรรม แสดงเมื่อ พศ. 2498

เมื่อวันศุกร์ที่ 10 มีนาคม พศ. 2501 กรมศิลปากรได้จัดงานดนตรีมหกรรม โดยจัดการแสดงละครเรื่องราชาธิราช กรมศิลปากรได้ใช้ชายจริงหญิงแท้แสดงร่วมกัน คือ

"พระเจ้าราชาธิราช แสดงโดย นายอร่าม อินทรนัญ (ชาย)

สมิงพ่อเพชร แสดงโดย นายอาคม สายาคม (ชาย)

สมิงนครินทร์ แสดงโดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (ชาย)

นางอุตตะละเทวี แสดงโดย นางวิสา ปัทมศิริ"¹⁶ (หญิง)

และในสมัยนายเดโช สวณานนท์ เป็นอธิบดีกรมศิลปากร พศ. 2520 ได้ให้นายเสรี หวังในธรรมจัดทำบทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ขึ้นแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ ในการแสดงครั้งนั้น ตัวละครใช้ 3 ชุด ชุดที่ 1-2 ใช้ผู้แสดงเป็นชายจริงหญิงแท้ ส่วนชุดที่ 3 ใช้ผู้หญิงแสดงเป็นตัวเอก ใช้ผู้ชายแสดงเป็นทหารตั้งปรากฏหลักฐานคือ รายชื่อผู้แสดงดังต่อไปนี้

พระเจ้าราชาธิราช ชุดที่ 1 นายศิริพันธ์ อัญญาวัชระ

ชุดที่ 2 นายสุรพล ชาดยาภา

ชุดที่ 3 นางอิงอร ศรีสัตบุษย์

สมิงพระราม

ชุดที่ 1 นายสมโภช ฉายะเกษตริน

ชุดที่ 2 นายศักดิ์ดา มากเหมือน

ชุดที่ 3 นางสาวธันนดา มณีฉาย

¹⁶ กรมศิลปากร, บทโขน ละคร และลิเก แสดงในงานดนตรีมหกรรม (พระนคร : กรมศิลปากร, 2501) , หน้า 33.

สมิงนครอินทร์	ชุดที่ 1	นายไพฑูรย์ เข้มแข็ง
	ชุดที่ 2	นายศุภชัย จันทรสุวรรณ
	ชุดที่ 3	นางสาววันทนี ม่วงบุญ
พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง	ชุดที่ 1	นายศิริพงษ์ ฉิมพาลี
	ชุดที่ 2	นายปรเมษฐ์ บุญชะชัย
	ชุดที่ 3	นางสาวลัดดา ตั้งสุภาชัย
มังรายกะฮอดฉะวา	ชุดที่ 1	นายปกรณ์ พรพิสุทธ์
	ชุดที่ 2	นายวรารุช ศิลาพันธ์
	ชุดที่ 3	นางพัชรา บัวทอง
นางเกมรา	ชุดที่ 1	นางสาวดวงฤดี ภาพรพาลี
	ชุดที่ 2	นางสาววรรณพินี สุขสม
	ชุดที่ 3	นางแพรวดาว สรรพศรี" ¹⁷

จะเห็นได้ว่า ละครพันทางของกรมศิลปากรกำหนดตัวผู้แสดง บางครั้งใช้ผู้หญิงแสดง บางครั้งใช้ผู้ชายแสดง บางครั้งใช้ชายจริงหญิงแท้ ซึ่งเป็นการช่วยให้ละครพันทางสนุกสนาน ผู้ชมชื่นชอบติดตามชมละครพันทางของกรมศิลปากร เช่น เรื่องราชาธิราช และผู้ชนะสิบทิศ อันเป็นละครพันทางที่มีผู้นิยมสูงมากเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวละเอียดในบทต่อไป

เครื่องแต่งกาย

ละครพันทางของกรมศิลปากรยังคงยึดธรรมเนียมการแต่งกาย เลียนขนชาติต่าง ๆ ไว้ จึงเรียกลักษณะการแต่งกายตามเชื้อชาติและฐานะของบุคคลว่าการแต่งกายแบบพันทาง ลักษณะการแต่งกายตามเชื้อชาติมีดังต่อไปนี้

¹⁷ กรมศิลปากร, สื่อบัณฑิตละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอน ลีจจะสมิงนครอินทร์ ม.ป.ป. หน้า 20-21

การแต่งกายแบบไทย ถ้าตัวแสดงมีตำแหน่งเป็นกษัตริย์ แต่งกาย
 ยืนเครื่อง ประกอบด้วย สนับเพลา พระภูษานุ่งแบบโจงกระเบนหางหงส์ ฉลอง
 องค์แขนสั้น มีชายไหว ชายแครง ห้อยหน้า เจียรระบาด กรองคอ พาหุรัด สິงวาล
 ทับทรวง เข็มขัด บั้นเหน่ง กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า ศีรษะสวมชฎา เช่น
 พระอภัยมณี ศรีสุวรรณ

ภาพที่ 5 ภาพเทพบุตร

การแต่งกายยืนเครื่องพระ แสดงแบบโดย นางสมพิศ สุขวิวัฒน์
 อาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร พ.ศ. 2525

วิธีการแต่งกายขึ้นเครื่อง

วิธีการแต่งกายขึ้นเครื่องแบบละครหรือโขน จะมีลักษณะและกรรมวิธี แต่งคล้ายคลึงกัน มีความละเอียดซับซ้อนในการนุ่ง เพื่อความสวยงาม และยังมี ผลต่อการรำ ตลอดจนการเคลื่อนไหวในการแสดง

1. ผู้แสดงต้องสวมข้อเท้าก่อน ซึ่งข้อเท้าที่ใช้ในการแสดง มีทั้งข้อเท้า ฝ้ายที่ปักด้าย โดยใช้เข็มเย็บผูกติดกันเป็นวงกลมด้านหลังข้อเท้า ถ้าเป็นกำไลโลหะ หัวบัวต้องสวมให้หัวบัวอยู่ด้านในของเท้าทั้งสองที่ต้องสวมข้อเท้าก่อน เพราะถ้า ใส่ทีหลังเมื่อแต่งตัวเสร็จแล้วทำให้กัมลำบาก เพราะจะตึงหมดทั้งตัว ถ้ากัมมากจะ ทำให้ด้ายที่เย็บฝ้ายนุ่งขาดได้

2. นุ่งสนับเพลา วิธีนุ่งผู้นุ่งจะนุ่งเหมือนกางเกงขาสามส่วนถ้าสนับเพลา มีเชิงงอนที่ปลายขา ต้องหันปลายงอนไปข้างหน้าทั้งสองข้างดึงสนับเพลาให้ตึงความ ยาวต่ำกว่าเข่าเล็กน้อย ชมวดสนับเพลาตรงเอวให้แน่นหรือใช้เชือกรัดไว้ให้แน่น

3. นุ่งผ้ายกหางหงส์ ลักษณะของผ้ายกเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า คลี่ผ้ายกทั้งผืน วางกับพื้นเรียบๆ จับปลายผ้าทั้งสองด้านมาทบกัน แล้วพับผ้าที่ทบสองด้านไป ทาบเดียวกัน ทบซ้อนกันประมาณ 6 จับ ความกว้างของผ้าที่เราพับทบซ้อนกัน กว้าง ประมาณ 1 นิ้วครึ่ง เมื่อพับจับแล้ววัดจากชายผ้าด้านบนลงมาประมาณ 2 คืบ จากนั้น ใช้เข็มเย็บตรงจับทั้งหมดแล้วผูกเงื่อนตาย ส่วนชายจับด้านบนใช้ด้ายเข็มเย็บติดกันไว้ ในลักษณะเงื่อนกระตุกเพื่อจะได้ปล่อยออกไปเป็นหางหงส์จากนั้นจึงนำผ้าที่จับไว้แล้ว แต่งให้ผู้แสดง ผู้แสดงจะอยู่ในบ่วงผ้าที่จับไว้ ชายจับที่เย็บด้ายกระตุกไว้จะอยู่ด้านบน แล้วพับทบจับต่อจาก 6 จับที่จับไว้เข้าหาตัวผู้แสดง ในลักษณะพับซ้อนกันเข้าไป จนหมดความยาวของผ้าจนถึงเอวของผู้แสดง ให้ผู้แสดงจับจับทั้งหมดไว้ข้างหน้า แล้วให้ผู้แสดงหันหลัง ด้านหลังวัดจากชายผ้าด้านล่างประมาณ 1 คืบ แล้วจับจับ เหลื่อมกัน 3 จับจะอยู่บริเวณกลางกันของผู้แสดงแล้วใช้ด้ายเข็มเย็บผูกติดกันให้เห็นจับที่เหลื่อมนั้นโดยผูกเชือกให้แน่น แล้วจับจับจากด้านหลังมาข้างหน้าตามจับหลังที่ เราจับไว้ให้ครบ 3 จับ ทั้งด้านซ้ายมือและขวามือ จะได้ข้างละ 3 จับเหมือนกันแล้ว พับผ้าข้างหน้าไล่เรียงจับเข้าหาตัวของผู้แสดง จากนั้นให้ผู้แสดงเปิดผ้าทั้ง 3 จับ ด้านหน้าออกทีละข้างเพื่อดีงผ้าที่หย่อนให้ตึง แล้วให้ผู้แสดงย่อเข่าลง เอาผ้าจับ

ทั้งหมดสอดลอดซาส่งไปด้านหลังแล้วจับผ้าสองข้างแผ่ออกให้ เรียบร้อย ส่วนจับก็ต้องไล่ให้จับซ้อนกันให้ เรียบร้อยเช่นกัน ผู้แสดงต้องหย่อนผ้าด้านหน้าลงต่ำ เพื่อให้จับที่เย็บด้ายไว้อยู่ด้านหลัง สะโพกหลัง เมื่อจัดหลัง เรียบร้อยแล้วจึงมาปล่อยจับหน้าที่ผูกปลายผ้าไว้ ออกเป็นหางหงส์ ดึงหางหงส์ไปด้านหลังให้ตึงพร้อมทั้งม้วนผ้าด้านหน้าเข้าไปหาลำตัวผู้แสดง จนหมดความยาวของผ้า การม้วนต้องรูดจากข้างล่างขึ้นข้างบน แล้วจัดด้านบนให้ เรียบร้อย ใช้ผ้าคาดเอวผูกไว้ ผ้าคาดเอวจะมี 2 ผืน ผืนแรกคาดไว้ที่เอวตอนปล่อยหางหงส์แล้ว ผืนที่ 2 คาดตอนใส่ห้อยข้าง จึงเรียกว่า ผ้าทับหาง

4. ใส่ห้อยข้าง วางห้อยข้างทาบไปกับหน้าขาทั้งสองข้าง ให้ความยาวเท่ากับชายผ้ายก ความสูงอยู่ที่เอวผูก เชือกด้านหลังให้ตึงที่เอว ฉีกแยกปลายผ้ายกด้านหลังออกสองข้าง แนบข้างระดับสะโพกแล้วใช้ผ้าทับหางผูกคาดทับอีกชั้นหนึ่ง

5. ใส่เสื้อ ก่อนจะใส่เสื้อผู้แสดงต้องดึงสนับเพลาให้กระชับตัว แล้วพับเอวกางเกงสนับเพลาลงไปแล้วจึงใส่เสื้อ

วิธีรัดเสื้อ เย็บด้านบนนอกให้เสื้อสองข้างติดกันให้แน่นเสียก่อน แล้วตัดด้ายออก ต่อจากนั้นจึงเริ่มเย็บใต้ราวนม โดยเย็บสลับฟันปลา ซ้ายที่ขวาที่สลับกันไป ผู้แสดงต้องคอยดึงชายเสื้อให้ตึงตลอด เย็บลงไปเกือบติดชายเสื้อ ห่างประมาณ 3 ซม. ดึงด้ายให้ตึงสนิท และชมวดปลายด้ายให้ เรียบร้อย

6. ใส่รัดสะเอว ก่อนใส่รัดสะเอวต้องดึงเสื้อให้ตึง เก็บความไม่ เรียบร้อยทั้งหลาย รวมทั้งเอวกางเกงสนับเพลาที่พับลงมา ต่อจากนั้น เอารัดสะเอวคาดปิดทับ อยู่ระดับสะโพกกลาง เย็บรัดสะเอวติดกันให้ เรียบร้อย

7. ใส่ห้อยหน้า ผูกห้อยหน้าปิดทับรอยเย็บรัดสะเอว โดยให้ชายห้อยหน้ายาวกว่าห้อยข้างเล็กน้อยผูกเชือกข้างหลังสูงระดับเอว

8. สวมกรองคอ เย็บปลายกรองคอติดกัน ดูให้ปิดอย่าให้เสื้อตัวในโผล่ออกมาที่บริเวณคอ

9. ใส่ทับทรวงระดับอก สวมสังวาลย์ คาดเข็มขัดหรือปิ่นหนึ่ง

10. สวมข้อมือหรือทองกร ซึ่งอาจเป็นกำไลแฉงหรือข้อมือผ้าก็ได้ ถ้ามีปะวะหรั้าต้องใส่ปะวะหรั้าก่อน แหวนรอบอยู่ตรงกลาง กำไลแฉงอยู่บนสุด

11. ศีรษะสวมชฎา หรือสวมกระบังหน้า

ส่วนเรื่องที่มาจากพงศาวดาร เช่น เรื่องพ่อขุนกรุงสุโขทัย ศึกเก้าทัพ จะแต่งกายไว้ยศอย่างพระมหากษัตริย์ คือ นุ่งสับเพลา นุ่งโจงกระเบนกันแป้น สวมเสื้อแขนยาวคอตั้งผ่าหน้าสวมทับโจงกระเบน มีผ้าคาดเอว ศีรษะสวมพระมาลา เช่น พ่อขุนรามคำแหงมหาราชในเรื่องพ่อขุนกรุงสุโขทัย และพญาภิรมย์ในเรื่อง ศึกเก้าทัพ ดังในภาพ

ภาพที่ 6

การแต่งกายขึ้นเครื่องพระในชุดพราหมณ์ของตัวพระลอในเรื่องพระลอ ตอนลงสวน ซึ่งแต่งกายขึ้นเครื่องพระแต่เปลี่ยนจากใส่ชฎามาเป็นใส่กระบังหน้า แต่งกายสีขาวขลิบแดง แสดงแบบ โดย นายสมเจตต์ ภูนา ซึ่งเป็นศิลปินกองการ สังกัด กรมศิลปากร พ.ศ. 2536

ภาพที่ 7

การแต่งกายแบบพ่อขุนกรงสุโขทัยและพระยาขลาโหม ในเรื่องศึกเก้าทัพ
แสดงแบบโดย นายเผด็จ พลับประสงศ์ ศิลปินกองการสังคีต กรมศิลปากร พ.ศ. 2532

วิธีการแต่งกายแบบพ่อขุนกรงสุโขทัย และพระยาขลาโหม ในเรื่องศึกเก้าทัพ

1. ผู้แสดงสวมช่อเก้า
2. นุ่งสับเพลา
3. นุ่งผ้ายกแบบกันแป้น วิธีนุ่งกันแป้น เอาผ้ายกใส่ให้ตัวผู้แสดงอยู่ตรง
กึ่งกลางผ้ายก ดึงชายผ้ายก ทั้งสองข้างให้เท่ากัน ยื่นตรงออกมาให้สุดความยาว
ของผ้า จับจับข้างซ้ายขวา ข้างละ 3 จับ เท่า ๆ กัน แล้วพับผ้ายกทั้งสองข้างทบกัน
พับลงมาประมาณ 5 นิ้ว แล้วม้วนผ้ายกครึ่งหนึ่งของ ผ้า ต่อจากนั้น พับข้อนิ้วทับ

กันเข้าไป ทั้งสองชายพับทบซ้อนเข้าด้วยกันจนหมดหน้าผ้าแล้วสอดลอดขาส่งไปด้านหลัง ผู้แสดงต้องย่อเข่าลง ดึงผ้าขึ้นจัดให้เรียบร้อยโดยซ้อนเรียงจับให้เสมอกัน จัดด้านหน้าให้เรียบร้อยอย่าให้หย่อน แล้วจึงเอาผ้าทับหางคาคับผูกให้แน่น

4. ใส่เสื้อแขนยาว เสื้อผ้าตัวนหรือเสื้อผ้ากำมะหยี่ก็ได้ แขนยาวหรือแขนสั้นก็ได้ ติดกนกแขน เสื้อผ้าหน้าติดกระดุม ปล่อยชายเสื้อยาวทับผ้านุ่ง

5. ใส่กรองคอ มีกนกหรือกรองคอธรรมดาก็ได้

6. ผ้านาคเอาผูกเป็นโบว์สองชาย

7. คาคัดเข็มขัดกับโบว์

8. สวมกำไลแขน

9. สวมมงกุฎหรือสวมมาลาก็ได้

การแต่งกายแบบพม่า

ชาย นุ่งผ้าโสร่งตาหมากรุก นุ่งสั้นปิดเข้า ปล่อยชายลงข้างหน้า สวมเสื้อคอกลมป้ายแขน ชายเสื้อสั้น แขนยาว เรียกเสื้อกยตั้ง มีผ้าโพกศีรษะ เช่น พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ดังในภาพ

ภาพที่ 8

การแต่งกายแบบพม่า ในละครพันทางเรื่องราชาธิราช

แสดงแบบโดย นายไพโรจน์ ทองคำสุก ศิลปินกองการสังคีต กรมศิลปากร พ.ศ. 2534

วิธีแต่งกายพม่าชาย

1. ใส่กำไลเท้า
2. นุ่งสนับเพลลา
3. ใส่ผ้ายกสามเหลี่ยม โดยชายผ้ายกด้านซ้ายป้ายมาทางขวาอีก ๆ ชายผ้ายกด้านขวายื่นยาวไปจนสุดผ้า ป้ายมาถึงเอวด้านซ้าย ให้ผู้แสดงจับไว้ให้แน่น แล้วยกชายผ้าด้านล่างขึ้น พับเป็นสามเหลี่ยมปล่อยทิ้งยาวลงมา สูงระดับเข้า คาค ผ้าทับหางให้แน่น ส่วนที่เหลือจากทำสามเหลี่ยมพับซ้อนเป็นจีบ แล้วกรีดออกเป็นรูปพัด ห้อยลงมาบนสามเหลี่ยม จัดจีบให้สวยแล้วใช้ผ้าทับหางคาคทับให้แน่น
4. ใส่เสื้อแขนยาว เป็นเสื้อป้าย จากขวาไปซ้าย ติดกระดุมให้เรียบร้อย
5. ใส่สังวาลย์เพชร พาดจากไหล่ซ้ายไปขวา ถ้าเป็นตัวเอกหรือตัวที่มีศักดิ์นา จะใส่สังวาลย์เพชรไขว้ 2 เส้น
6. ตรีษะโพกผ้าสีชมพู ถ้ามีศักดิ์นาจะใส่เกี้ยว สวมเสวียน (เสวียน ลักษณะเป็นวงกลม ทำด้วยผ้าคาดสีเงินหรือสีทอง)

การแต่งกายแบบพม่าหญิง

หญิง นุ่งผ้าโสร่งลงยี่ มีลวดลายเครือเถาหรือลายเส้นตามขวาง นุ่งป้ายข้าง เห็นชายไว้ที่เอวนุ่งยาวกรอมเท้า สวมเสื้อสองชั้น ชั้นในเป็นเสื้อในไม่มีแขนสีดำปกคลุมปลายที่อก เสื้อตัวนอกเนื้อบางผ่าหน้าแหวกช่วงอก เผยให้เห็นลายปักของเสื้อในนาง ชายเสื้อด้านข้างใส่ลวดให้ปลายกระดกชั้นข้างลำตัว แขนยาว มีผ้าสไบคล้องคอ เก้าวมสูงมีมวยผมเฉียงมาทางข้างซ้าย ปล่อยผมยาวห้อยลงทางซ้ายตัดดอกไม้บนมวยผม ดังในภาพหน้า 74

ภาพที่ 9

ตัวแม่นมเลาซี

การแต่งกายแบบพม่าหญิงในละครพื้นทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศ
แสดงแบบโดย นางจันทนา ทรงศรี ศิลปินกองการสังคีต กรมศิลปากร พ.ศ. 2531

วิธีการแต่งกายพม่าหญิง

1. รวบผมให้ตั้งตรงกลางศีรษะ มุ่นผมให้ด้านหน้าโห้งเล็กน้อย ส่วนปลายผมอีกส่วนหนึ่งมุ่นเป็นมวยใหญ่อยู่กลางศีรษะค่อนมาทางด้านขวา อีกส่วนหนึ่งจะให้ยาวลงมาทางด้านขวา ยาวเลยบ่าของผู้แสดงไม่น้อยกว่า 8 ซม. ถ้าหากเป็นหญิงที่มีศรอบคิ้วแล้วจะไม่มีผมห้อยลงมา ส่วนศิลาภรณ์ที่ประดับทรงผมแล้วแต่ศักดินาของผู้แสดง ถ้าเป็นชาวบ้านธรรมดาจะประดับด้วยดอกไม้หน้า ๆ ชนิด เช่น

เสื้อสีแดงประดับดอกไม้สีแดง ถ้ามีศักดิ์นาสูงขึ้นไปจะใช้ศิลาภรณ์เล็กหรือใหญ่นั้น จะขึ้นอยู่กับความเหมาะสมด้วย

2. ใส่ผ้าถุง ผ้าถุงส่วนใหญ่จะใช้ผ้าตาตยกตั้งเงินทอง เป็นลายดอกความยาวจากเอวถึงเข่าเป็นผ้าตาต จากใต้เข่าลงไปเป็นผ้าโปร่งใส่ต่อดูโดยใช้สีเดียวกับผ้าตาต ยาวจนถึงกรอมข้อเท้า ผู้แสดงจะต้องยืนกางเท้าลักษณะเข่าตึงแล้วพับถุงไปรอบตัวผู้แสดงหนึ่งรอบ แล้วจึงรวมเท้าทั้งสองข้างชิดกัน การที่ยืนกางเท้าออกไปแล้วพับ เพื่อให้สะดวกในการรำแล้วจึงพับผ้าถุงจนหมดชายผ้า ให้มาบรรจบที่ด้านหน้าวิธีพับจะต้องพับจากซ้ายมือ เมื่อมาบรรจบด้านหน้าแล้ว จึงใช้ผ้าคาดเอวรัดผ้าถุงให้แน่น

3. ใส่เสื้อรัดอกจะมีสายหรือไม่ก็ได้ โดยรัดอกตั้งแต่เนินอกยาวมาถึงสะโพกบน เสื้อจะเป็นผ้าต่วนหรือผ้ากำมะหยี่ ปักด้นหรือเลื่อมตรงกลางอกเสื้อ ใส่เสื้อผ่าหน้าไม่ติดกระดุม ยาวคลุมผ้าถุง ชายเสื้อด้านล่างตัดเป๋เชิงงอน เสื้อแขนยาวทรงกระบอกจรดข้อมือ มีผ้าคล้องคอห้อยชายทั้งสองข้างปล่อยยาวจนสุดชายผ้า ผ้าคล้องคอสีจะคนละสีกับเสื้อ เช่น เสื้อสีฟ้าคล้องคอสีชมพู เป็นต้น

4. สวมสร้อยคอ สิ้งวาลัยไขว้ จากซ้ายมาขวา จากขวามาซ้าย สร้อยข้อมือ จะใส่หรือไม่ใส่ก็ได้ ใส่ต่างหู

การแต่งกายมอญ

ชาย นุ่งสั้นขีพเลาเชิงเป็นลายเส้นยาว นุ่งโจงกระเบนกันแบ้นกับ สวมเสื้อคอกลมแขนยาวผ่าหน้ารองคอ ชายเสื้อปล่อยทับโจงกระเบน มีผ้าคาดเอว ผ้าโพกศีรษะ เช่น สมิงนครินทร์ สมิงพีเพชร ดังในภาพหน้า 76

ภาพที่ 10

การแต่งกายมอญชาย ในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ แสดงแบบโดย
นายไพฑูรย์ เข้มแข็ง อาจารย์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร พ.ศ. 2531

1. ใส่กำไลเท้า
2. นุ่งสนับเพลลา
3. ใส่ผ้าสกรแบบกันแป้น
4. สวมเสื้อแขนยาว ผ่าหน้า ปลอกชายเสื้อทับผ้านุ่ง
5. ผูกผ้าคาดเอวเป็นโบว์สองชาย คาดเข็มขัดทับโบว์
6. สวมสร้อย สะพายสังวาลย์จากซ้ายมาขวา ถ้าเป็นกษัตริย์ จะใส่
สังวาลย์เพชรไขว้
7. ศีรษะโพกผ้า เป็นโบว์สองชายอยู่ท้ายทอย

การแต่งกายมอญหญิง

หญิง นุ่งผ้าชิ้นลายเส้นขวางยาวกรอมเท้า นุ่งป้ายข้าง สวมเสื้อยาวทับผ้า นุ่ง
เสื้อคอกลมแขนยาวหรือแขนสามส่วน ห่มสไบแบบมอญ คือ ห่มสไบ 2 บ่า ชายหนึ่ง
อยู่ด้านหน้า อีกชายหนึ่งอยู่ด้านหลัง เก้ามวมวยสูงกลางกระหม่อม ทัดดอกไม้ตั้งในภาพ

ภาพที่ 11

การแต่งกายมอญหญิงในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตัวนางกุสุมา แสดง
แบบโดย นางสาวสมหญิง เวชสุรกี อาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร พ.ศ. 2531

วิธีแต่งกายมอญหญิง

1. รวบผมตั้ง เก้ามวมวยตรงกลางศีรษะ ข้างหน้าทำให้โหยงนิดหน่อย
ศีรษะประดับดอกไม้หรือสวมมงกุฎตามศักดิ์ทินาของตัวละคร
2. นุ่งผ้าถุงยาวกรอมข้อเท้า ผ้าถุงเป็นลายทางยาวหรือลายขวางก็ได้
ส่วนมากจะใช้ผ้าตาครัดเอวด้วยผ้ารัดเอวให้แน่น
3. ใส่เสื้อแขนยาว สไบเสื้อและชายเสื้อประดับด้วยเลื่อมทั้งสองข้าง
ชายแขนเสื้อประดับด้วยเลื่อม เสื้อส่วนมากจะใช้ผ้าลูกไม้ บางครั้งอาจใส่เสื้อแขน
สามส่วนก็ได้

4. ห่มสไบสองป่า ให้ป่าขวาด้านหน้ายาวเท่าชายเสื้อ ด้านหลังก็ยาวเท่าชายเสื้อเช่นกัน สไบจะเป็นคนละสีเสื้อ (เสื้อกับผ้าถุงจะเป็นสีเดียวกัน) ปล่อยชายเสื้อยาวคลุมผ้าถุง สวมสร้อยคอสามชั้น ใใส่ต่างหู

5. เข็มขัดจะคาดหรือไม่คาดก็ได้ ถ้าคาดเข็มขัดจะคาดนอกเสื้อ

การแต่งกายแบบลาว

ชาย นุ่งโจงกระเบนหางปรก สวมเสื้อผ่าหน้า แขนยาว กรองคอ ผ้าคาดเอวผูกห้อยชายไว้ข้างหน้าคาดเข็มขัดทับ ผีคล้องคอปล่อยชาย 2 ชายไปด้านหลัง สวมทับทรวง ศีรษะสวมชฎายอดลาว เช่นพระลอ หรือศีรษะโพกผ้า เช่น นายแก้ว นายขวัญ และ ฟ้อนลาวแพน ดังในภาพ

ภาพที่ 12

การแต่งกายลาวชายชุดฟ้อนลาวแพน แสดงโดย นายสมรัตน์ ทองแท้

ณ. โรงละครแห่งชาติ พ.ศ. 2534

วิธีแต่งกาย

1. ใส่ข้อเท้า

2. นุ่งสนับเพลา

3. นุ่งผ้ายกแบบหางปรก วิธีนุ่ง เอาผ้ายกใส่ให้ตัวผู้แสดงอยู่ตรงกึ่งกลางผ้ายก ดึงชายผ้ายกทั้งสองข้างให้เท่ากัน ยื่นตรงออกมาให้สุดความยาวของผ้าจับ จับข้างซ้ายขวาข้างละ 3 จับเท่า ๆ กัน แล้วพับผ้ายกทั้งสองข้างทบกันพับลงมาประมาณ 5 นิ้ว แล้วม้วนผ้ายกครึ่งหนึ่งของผ้า ต่อจากนั้นพับซ้อนจับทบกันเข้าไป ทั้งสองชายพับทบซ้อนเข้าด้วยกันจนหมดหน้าผ้า แล้วสอดลอดขาส่งไปด้านหลัง ผู้แสดงต้องย่อเข้าลง ดึงผ้าขึ้นจัดให้เรียบร้อย โดยซ้อนเรียงจับให้เสมอกัน จัดด้านหน้าให้เรียบร้อยอย่าให้หย่อน แล้วจึงเอาผ้าทับหางคาดทับผูกให้แน่น ต่อจากนั้นจึงทำหางปรกให้ผู้แสดงหันหลัง จับหางด้านบนลงมาแยกเป็นสองชาย จับแต่ละชายให้เป็นจับกรัดจับออกเป็นรูปพัดทั้งสองข้าง จากเอวยาวถึงครึ่งสะโพกกลางทั้งสองข้าง แล้วใช้ผ้าทับหางคาดอีกครั้งหนึ่ง โดยให้เห็นรูปพับของหางปรกโผล่ออกมา รัดผ้าทับหางอีกชั้นหนึ่งในแน่น

4. สวมเสื้อผ่าหน้า แขนยาวหรือแขนสั้นก็ได้

5. ใส่กรองคอ ทับทรวงจะใส่หรือไม่ใส่ก็ได้ ถ้าไม่ใส่ทับทรวงก็ใส่สร้อยตัว

6. ผูกผ้าคาดเอวเป็นโบว์สองชายคาดข้างหน้า คาดเข็มขัดทับโบว์

7. โปกศีรษะด้วยผ้าเป็นโบว์สองชายอยู่ด้านข้างขวา (ศีรษะจะใส่เกี้ยวด้วยก็ได้)

หญิง นุ่งผ้าขึ้นยาวกรอมเท้า มีลวดลายกนกที่เชิงผ้า สวมเสื้อคอกลมแขนยาวหรือแขนกระบอก ผ่าหน้า ห่มสไบเฉียงบ่า ผมเกล้ามวยสูงติดดอกไม้ เช่น พระเพื่อน พระแพง นางอั้วลิ้ม ดังในภาพหน้า 80

ภาพที่ 13

การแต่งกายลาวหญิง ในเรื่องพญาผานอง ตัวท้าวคำป็น

แสดงแบบโดย นางสาว วรณพินี สุขสม ศิลปินกองการสังคีต กรมศิลปากร พ.ศ. 2530

วิธีแต่งกายลาวหญิง

1. เก้าอี้มตั้งกระบังหน้า ทำมวยด้านหลังประดับดอกไม้ให้สวยงามตาม
ศักดินา

2. นุ่งผ้าถุงให้ยาวถึงข้อเท้า ป้ายผ้าถุงไปทางซ้าย ชายผ้าถุงปักดิน
ผูกผ้ารัดเอวให้แน่น

3. สวมเสื้อแขนยาวหรือแขนกระบอกก็ได้ เสื้อผ้าหน้าติดกระดุม

4. ห่มสไบเปิดไหล่ขวา ปิดไหล่ซ้าย ทั้งชายสไบยาวไปข้างหลังด้านซ้าย

5. ใส่สร้อยตัวสะพายจากไหล่ซ้ายมาขวา

6. ใส่ต่างหู

เพลงประกอบการแสดงละครพันทางกรมศิลป์ากร ละครพันทางเป็นละครแบบผสมผสานด้วยเพลงต่างภาษา เช่น จีน พม่า มอญ แขก ลาว ฯลฯ ดังนั้น ดนตรีและเพลงร้องจึงต้องทำทำนองเพลงต่างๆภาษาให้ใกล้เคียงกับทำนองเพลงแต่ละชาติ เพื่อให้ผู้ชมได้รู้จัก ทำนองของเพลงชาติต่าง ๆ และเกิดความซาบซึ้ง มีอารมณ์คล้อยตาม เพลงประกอบการแสดงซึ่งใช้วงปี่พาทย์ไม้นวมบรรเลงผสมกับเครื่องดนตรีบอกภาษาเช่น

พม่า ใช้ กลองยาว เกราะ ฉาบเล็ก

จีน ใช้ ซออู้ กลองจีน กลองตอก ม้าเฟ้อ

เขมร ใช้ โทน

ฝรั่ง ใช้ กลองมะริกัน

ลาว ใช้ ซอ ซึง สะล้อ

อาจเป็นเพลงที่ใช้ดนตรีบรรเลงล้วนหรือบรรเลงประกอบการร้องรับเพลงประกอบการแสดงละครพันทาง อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. เพลงปี่พาทย์
2. เพลงร้อง

1. เพลงปี่พาทย์ คือ เพลงที่บรรเลงอย่างเดียว ไม่มีการขับร้อง ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละคร ประกอบด้วย

1.1 เพลงโหมโรงเช้า โหมโรงกลางวัน โหมโรงเย็น หมายถึง เพลงที่บรรเลงก่อนการแสดงเพื่อเรียกผู้ดู และยังเป็นการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงเพื่อความเป็นสิริมงคลเพื่อการแสดง

1.2 เพลงลงโรง หมายถึง เพลงวาซึ่งบรรเลงต่อจากเพลงโหมโรง เพื่อเตือนให้ตัวละครเตรียมตัวเพื่อออกแสดง

1.3 เพลงลาโรง หมายถึง การบรรเลงเมื่อจบการแสดง

1.4 เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่ใช้บรรเลงในพิธีมงคล หรือ บรรเลงอัญเชิญพระเป็นเจ้า ฤาษี เทวดา และครูบาอาจารย์ ใน

พิธีไหว้ครูนอกจากนี้ยังใช้ประกอบการแสดงโขน ละคร หุ่นกระบอก
หนังใหญ่ โดยทั่วไปไม่มีบทร้อง ใช้บรรเลงทำนองอย่างเดียว ภาย
หลังมีการบรรจุเนื้อร้องเข้าไปเช่น เพลงอวยพรในงานมงคลต่าง ๆ

2. เพลงร้องประกอบบรา คือ การร้องเพลงตามบทเพื่อให้ผู้รำตีบทตามเนื้อ
เรื่อง นิยมใช้เพลงสองชั้นหรือชั้นเดียว ไม่นิยมเพลงสามชั้น เพราะ
ทำนองซ้ำ ไม่เหมาะกับการรำ บทร้องมีทั้งบรรยายเหตุการณ์ตามท้อง
เรื่อง บรรยายลักษณะนิสัยและความรู้สึกของตัวละคร นอกจากนี้บทร้อง
ยังใช้แทนการเจรจาโต้ตอบของตัวละครอีกด้วย ส่วนใหญ่เป็นเพลง
สำเนียงพม่า-มอญ-ไทย-จีน-เงี้ยว ประกอบด้วยเพลงอัตราชั้นเดียว
สองชั้น ขึ้นอยู่กับบทหรือตัวละคร เพลงจะส่งผลถึงการแสดงอารมณ์
ของตัวละครเป็นอย่างดี เพลงร้องจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้ละครมีชีวิต
ชีวา และได้รับความนิยม (ตลอดจนทำให้ผู้ดูรู้จัก และคุ้นเคยกับทำนอง
ทำนอง และลีลาของเพลงอันเป็นหลักฐานว่า เพลงต่าง ๆ นี้มีมาแต่
โบราณ)

การแสดงละครจะสมบูรณ์ไม่ได้ถ้าขาดการร้องเพลงประกอบ และละคร
พื้นทางเป็นการแสดงละครที่เกี่ยวกับชนต่างชาติ ดังนั้นดนตรีและเพลงร้องจึงใช้
เพลงภาษา มีผู้อธิบายเรื่องเพลงภาษาไว้ดังนี้

นายเสวี หวังในธรรม ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ทางด้านดนตรีและคีตศิลป์
กล่าวว่า "เพลงออกภาษาเป็นสัญลักษณ์ของละครพื้นทาง ออกภาษามีทั้งหมด
12 ภาษา จะมีปริมาณมากกว่า หรือน้อยกว่า 12 ภาษา ไม่ยึดถือเป็นหลักสำคัญ
ลักษณะของเพลงเป็นดับ ดนตรีที่บรรเลงเพลงออกภาษามีมาแต่เดิม พอมีละคร
ก็นำเพลงเหล่านี้มาใช้ ในละครพื้นทาง " ¹⁸

¹⁸ สัมภาษณ์ เสวี หวังในธรรม, ศิลปินแห่งชาติ, กองการสังคีต
กรมศิลปากร, 20 ตุลาคม 2537

เอกลักษณ์ของการร้องละครพื้นทาง คือ การร้องเพลงผสมภาษา เช่น ลาว จีน พม่า มอญ เรียกว่า " เพลงบอกภาษา หมายถึง เพลงที่คนไทยแต่ง เนื้อร้องขึ้นโดยนำสำเนียงของชาตินั้น ๆ มาเลียนแบบให้มีสำเนียงไปตามชาตินั้น ๆ บางครั้งภาษาที่ใช้ อาจมีความหมายหรือไม่มีความหมายก็ได้ แต่จะเน้นทำนองและสำเนียงเพลง และจะมีชื่อเพลงบอกให้ทราบว่า เป็นสำเนียงของชาติใด มิได้หมายความว่า เป็นเพลงของชาตินั้น ๆ การบอกชื่อเป็นการแสดงให้รู้ว่าผู้แต่งต้องการให้เหมือนสำเนียงของชาตินั้น ๆ" ¹⁰ เช่น แหกต๋อยหม้อ จีนไฉยอ พม่าระเริง ลาวคำหอม ฝรั่งเศสเท้า มอญซ่มจันทร์ เงี้ยวซ่มต๋อย ลาวคำเนินทราย เป็นต้น

สรุปเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงละครพื้นทางมักเป็นเพลงออกภาษา เพื่อให้ทราบว่า ผู้แสดงเป็นชนชาติใด และยังช่วยสร้างบรรยากาศของเรื่องและสร้างอารมณ์คล้อยตามให้กับผู้ชม ผู้ชมจะได้รับความรู้และความเพลิดเพลินกับเพลงสำเนียงต่าง ๆ ทำให้ละครพื้นทางได้รับความนิยมจากผู้ดูตลอดมา

วิธีแสดง

ละครพื้นทางของกรมศิลปากรในระยะแรก ดำเนินเรื่องด้วยการรำทั้งที่เป็นบทร้องและบทเจรจา แต่การรำในบทเจรจายกเว้นการใช้มือ ถ้าเป็นบทเจรจาของตัวละครจึงจะให้ทำสำมัญ ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรจัดแสดงละครพื้นทางเรื่องราชาธิราชและผู้ชนะสิบทิศ จึงเริ่มใช้ทำสำมัญในบทเจรจา แม้แต่การเดินเข้าออกของตัวละครก็ใช้ทำสำมัญ นับเป็นการพัฒนาละครพื้นทางให้รวดเร็วสนองความต้องการและทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบัน สำหรับการบอกบทถึงแม้จะมีการท่องบทและฝึกซ้อมการแสดงเป็นอย่างดี แต่ก็ยังต้องอาศัยการบอกบทป้องกันความผิดพลาดหรือช่วยเมื่อตัวละครลืมบท

เนื่องจากละครพื้นทางเป็นละครที่นำเรื่องจากพงศาวดารมาแสดง เรื่องราวจะเกี่ยวกับการต่อสู้ ศักดิ์สงครามระหว่างชนต่างชาติ จึงมีการใช้สำนวนภาษาที่บ่งบอกให้ผู้ชมทราบได้ทันที ว่า ตัวละครในเรื่องเป็นชนชาติใด ภาษาสำเนียง

¹⁰. สัมภาษณ์ สมชาย ทัฬหพร, ศิลปินกองการสังคีต กรมศิลปากร

เป็นเช่นไร การเลียนแบบสำนวนภาษามีปรากฏในบทร้องและบทเจรจา ผู้แสดง จะต้องเลียนสำเนียงให้เหมือนชนชาตินั้น ๆ เป็นการสร้างบรรยากาศของเรื่องให้เด่นชัดขึ้นไป และสมจริงสมจัง บทละครมีการเลียนแบบสำนวนภาษาตามเชื้อชาติ เช่น ตัวอย่างเรื่อง พระลอ บทที่พระแพงพบกับนางริน นางโรย เช่น

พระแพง ถ้าพระอัยกาท่านจะไม่โปรดเกล้าเพื่อเสียแล้ว ละกะมังนะ

พินาง ไม่โปรดแล้ว พระปู่จะสู้ทรงพระอุตสาหะ เสด็จเข้ามาเยือนพระแม่เจ้า ถึงในพระราชมณเฑียรทองเยี่ยะใด จะกราบทูลอันใด ก็กราบทูลเถิด พระแม่เจ้า

(จากบทละครเรื่องพระลอ หน้า 6)

ณรงค์ชัย ปิฎกวิชัย กล่าวว่า "เพลงภาษา เพลงไทยประเภทหนึ่งที่ นักดนตรีแต่งขึ้นเพื่อแสดงความสามารถในการเลียนสำเนียง ภาษาของชาติต่าง ๆ และมักจะนำหน้าด้วยชื่อชาติ ภาษานั้น ๆ เช่น เพลงแขกต่อยหม้อ เขมรเหลือง ญวนรำกระถาง จีนหน้าเรือ ฝรั่งเศสเท้า พม่าเห่ ลาวครวญ ญี่ปุ่นฉะอ้อน เป็นต้น"²⁰

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ได้กล่าวถึงเนื้อเรื่องในการแสดงลิบสองภาษา ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า มีความยาว 6 เล่มสมุดไทย มีเพียง 8 ชุดหรือ 8 ภาษา ซึ่งเดิมเป็นของยายเจ้าของแพขายหนังสือเก่า ในจังหวัดนครสวรรค์ ว่า มีชุดแขก (แดง) ชุดลาว ชุดญวน (รำพัด) ชุดพม่า ชุดฝรั่ง ชุดเขมร ชุดตลุง (ปักข์ไต้) ชุดแขก (สุหรีด) ปัจจุบันชุดออกภาษาเหล่านี้ไม่มีให้เห็น จะเหลือแต่การบรรเลง ปี่พาทย์ ซึ่งเป็นการร้องและบรรเลงเพลงเลียนสำเนียงชาติต่าง ๆ โดยมีสร้อย เพลงแปลก ๆ ฟังคล้ายภาษาของชาตินั้น ๆ ²¹ และปรากฏในบทร้องเลียนภาษาในเรื่อง ราชธานีราช เช่น

²⁰ ณรงค์ชัย ปิฎกวิชัย, สารานุกรมเพลงไทย (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2528), หน้า 181.

²¹ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, ลิเก (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้องภาพ สุวรรณ, 2522), หน้า 43-44.

- ร้องเพลงสร้อยเพลงมาเขว -

เขว เขว เขว	เขว อิม มะเล เล เล
เขว อิม มะเล	เล เล
ไซ ยา มองเล	เล เล เล เล
ไซ ยา มอง เล	เล เล เล เล
เขว เขว	ช้อย ยา มอง

(ราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา หน้า 8)

บทละครที่กรมศิลปากรใช้แสดงมี 2 ชนิด คือ บทละครที่ตัดมาแสดงเฉพาะตอนใดตอนหนึ่ง กับบทที่แสดงจบทั้งเรื่องซึ่งมีลักษณะการแบ่งบท ดังนี้

บทละครที่ตัดมาแสดงเฉพาะตอนหนึ่งตอนใด เช่น เรื่องพระอภัยมณี และ ราชาธิราช ซึ่งมักจะตัดเอาเนื้อเรื่องที่สนุกและน่าสนใจมาแสดง มีการกำหนดชื่อตอนเช่น พระอภัยมณี ตอน พระอภัยมณีพบนางละเวง

แบ่งตอนออกเป็น 4 ฉาก คือ

- ฉากที่ 1 ท้องพระโรงวังใหม่
- ฉากที่ 2 ในทะเล
- ฉากที่ 3 ป้อมชายทะเล
- ฉากที่ 4 ป้อมกำแพงเมือง

เรื่อง ราชาธิราช ตอนสี่จะสมิงนครอินทร์

แบ่งออกเป็น 4 องก์ องก์ที่ 2 และ 4 แบ่งตอนออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

- องก์ที่ 1 มะสะลุมนเมือง
- องก์ที่ 2 สมิงนครอินทร์ต้องโทษ
 - ตอนที่ 1 กระทำสัตย์
 - ตอนที่ 2 ลักพานพระศรี
- องก์ที่ 3 ดูตัวสมิงนครอินทร์
- องก์ที่ 4 สี่จะสมิงนครอินทร์

ตอนที่ 1 หลงกล

ตอนที่ 2 เกียรติศักดิ์

บทละครที่แสดงทั้งเรื่อง ได้แก่ พญาผานอง พ่อขุนกรุงสุโขทัย
อาบู่หะซัน ศิกเก๊าทัพ มีรูปแบบการแบ่งบท ดังนี้

เรื่อง พญาผานอง แบ่งเป็น 6 องค์ องค์ที่ 5 แบ่งเป็น 2 ตอน

องค์ที่ 1 เสียเมือง

องค์ที่ 2 ศุภนิมิตร

องค์ที่ 3 เจริญวัย

องค์ที่ 4 รักสามเส้า

องค์ที่ 5 ศิกรรักศิกรบ

ตอนที่ 1 จากรัก

ตอนที่ 2 เตรียมรบ

องค์ที่ 6 รักเก่าคืนชีพ

เรื่อง พ่อขุนกรุงสุโขทัย แบ่งเป็น 5 ฉาก ฉากที่ 4 แบ่งเป็น 2 ตอน

ฉากที่ 1 หอนั่งพ่อขุนผาเมือง

ฉากที่ 2 ห้องนอนนางสิขรเทวี

ฉากที่ 3 ที่พักค่ายทหารชานเมืองบางชลง

ฉากที่ 4 ยกทัพ

ตอนที่ 1 ได้เมือง

ตอนที่ 2 สมโภชพ่อขุนศรีอินทราทิตย์

ฉากที่ 5 สนามรบใกล้เมืองตาก

เรื่อง อามุหะซัน แบ่งเป็น 8 ฉาก ดังนี้

- ฉากที่ 1 ห้องบรรทม
- ฉากที่ 2 บ้านอามุหะซัน
- ฉากที่ 3 ห้องบรรทม
- ฉากที่ 4 ท้องพระโรง
- ฉากที่ 5 ห้องบรรทม
- ฉากที่ 6 ห้องนอนอามุหะซัน
- ฉากที่ 7 บ้านอามุหะซัน
- ฉากที่ 8 ห้องบรรทม

เรื่อง ศักดิ์เก้ายัพ แบ่งเป็น 8 ฉาก ดังนี้

- ฉากที่ 1 ท้องพระโรงเมืองอมรปุระ
- ฉากที่ 2 ภายในบ้านของลันซังโอบ
- ฉากที่ 3 ด่านกรามช้าง
- ฉากที่ 4 ภายในค่ายกองทัพหน้าของไทย
- ฉากที่ 5 หน้าค่ายกองทัพหน้า
- ฉากที่ 6 กุ่มลาดหญ้า
- ฉากที่ 7 ส่วนหนึ่งภายในค่ายหน้า
- ฉากที่ 8 สนามชัย

จะเห็นได้ว่า บทละครของกรมศิลป์ากร มีการแบ่งบทเป็นตอน และเป็นทั้งเรื่อง ตอนจะเป็นเนื้อหากว้างของเรื่องซึ่งจะตัดมาจากตอนที่เห็นว่าสนุกน่าสนใจ มีเนื้อหาดี และในตอนจะแบ่งเป็นฉาก หรือ องก์ ก็แบ่งเป็นตอนที่อีก ซึ่งตอนที่ จะกล่าวถึงเนื้อหาส่วนย่อยในฉากหรือองก์เท่านั้น ถ้าเป็นทั้งเรื่องก็จะแบ่งเป็น ฉากหรือ องก์ ก็แบ่งเป็นตอนที่ เช่นเดียวกัน

ทำร่าในละครพื้นทาง

ละครพื้นทางเป็นละครที่ใช้ทำร่าในการดำเนินเรื่องดังนั้น ลักษณะการทำร่าจะต่างไปจากละครราชสำนัก มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทำร่าไทยให้เหมาะสม

กับชาติต่างๆ โดยยึดหลักการว่าไทย มีการใช้มือและแขน การตั้งวงเหลียมสอดแทรกกิจกรรมทำทางของชนชาติต่างๆ ลงไปทำให้ผู้ชมสังเกตเห็นได้ง่ายว่าตัวละครเป็นชาติใด ลักษณะการใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น มือ เท้า ศีรษะ

ละครพื้นทางเป็นละครที่เกี่ยวกับชนชาติและการใช้ภาษา ดังนั้นการร่ำจึงปรับปรุงให้เหมาะกับชนชาตินั้นๆ โดยยึดทำร่ำไทยเป็นหลักส่วนมากจะสังเกตจากการใช้ลำตัว ไหล่ และเท้า ซึ่งแสดงความแตกต่างอันเป็นลักษณะเฉพาะของทำร่ำแต่ละชาติ จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เช่น อาจารย์เฉลย ศุภะวณิช อาจารย์จำเรียง พุทธิประดับ อาจารย์อุดม อังศุธร อาจารย์ นพรัตน์ หวังในธรรม อาจารย์ศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ อาจารย์ธงไชย โพธิ์อารมย์ อาจารย์บุญนาค ทรรทรานนท์ อาจารย์นันทินี เวชสุทัศน์ ซึ่งสามารถสรุปลักษณะทำร่ำแต่ละชาติได้ ดังนี้

ชาติลาว ใช้ตัวโดยการโยตัวไปข้างๆ เห็นได้จากการร่ำพ็อนแพน ซึ่งใช้ลำตัว และไหล่ไปทางซ้าย และขวาอย่างต่อเนื่องมีการสะดุ้งตัวเล็กน้อยขณะที่โยตัวต้องย่อตัวเสมอ เพื่อช่วยรับน้ำหนักของเท้าไว้ ดังนั้น เวลาลาวโยตัวจึงมีความอ่อนโยนแถมซ้อย ใช้มือเช่นเดียวกับร่ำไทย คือ ตั้งวง มีจับ การใช้เท้าก็เช่นเดียวกัน มีการก้าวเท้า ปะเท้า กระทบเท้า

ชาติมอญ มีการโยและกระพ่ายไหล่ หรือโยแบบกล่อมตัว ทำให้มีลักษณะนุ่มนวล การโยตัวจะโยไปทางไหนก่อนก็ได้ ซ้ายหรือขวา แต่ต้องกระทำต่อเนื่องกันไป การใช้มือเหมือนไทยคือใช้มือแบ และใช้มือจับ ส่วนการเดินทางจะเดินสอดเท้า เช่นก้าวเท้าขวาไปข้างหน้า ใช้จมูกเท้าซ้ายลากเท้าซ้ายไปหาเท้าขวา ทำเช่นนั้นสลับกันไปเรื่อย ๆ

ชาติพม่า การโยกตัวตีไหล่ของพม่า มีท่าทางแข็ง ดุดัน มีการสะดุ้งตัวให้เห็นชัด ดุมีอำนาจ การใช้มือเหมือนร่ำไทยคือ มือแบ มีจับ การใช้เท้า พม่าจะก้าวเท้าเต็มเฉลี่ยงออกข้างเล็กน้อย จะไม่ก้าวเท้าไขว้แบบไทย

ชาติจีน นำพื้นฐานท่างิ้วของจีนมาผสมกับทำร่ำไทย ท่าที่เป็นสัญลักษณ์คือท่าใช้นิ้ว 2 นิ้ว คือนิ้วกลางกับนิ้วชี้เหยียดตั้งติดกัน (นิ้วที่เหลือ 3 นิ้ว เก็บติดกันไว้กลางฝ่ามือ) ท่าลูบหนวด การเท้าสะเอว การถือนัดตามจีวร เป็นต้น ท่าเดินนิยมเดินเตะเท้า

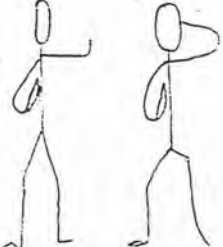
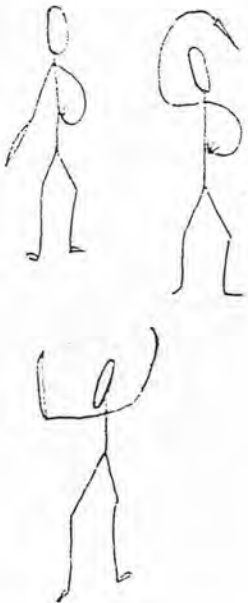
ชาติฝรั่ง ใช้ท่าทางแบบธรรมชาติ แต่ให้ดูสง่าผ่าเผย หน้าตรง
ตัวตรง การทักทายกันใช้มือสัมผัสมือ หรือการโค้งศีรษะเพียงเล็กน้อย อาจใช้ท่า
เต้นบัลเลต์ผสมกับท่ารำไทยบ้างก็ได้ การใช้เท้าเดินแบบท่าเดินตามธรรมชาติ

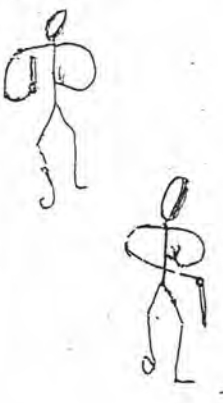
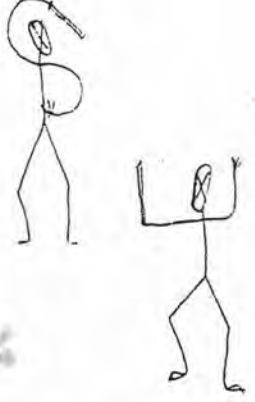

ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างการตรวจพลลาว ซึ่งอยู่ในละครพันทางเรื่อง
พระลอและระบำพม่า-มอญ ในละครพันทางเรื่อง ราชธานีราช ซึ่งแสดงให้เห็นถึง
ท่าทางกิริยาการเคลื่อนไหวประกอบเพลงออกภาษาของชนชาตินั้น ๆ

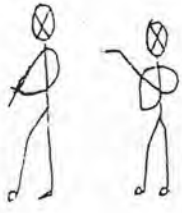

ตรวจพลลาวในเรื่องพระลอ เป็นตัวอย่างที่ดีในกรณีนี้เพราะ

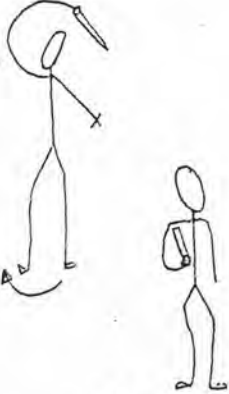
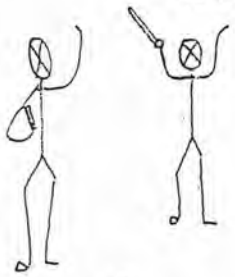

- 1 แสดงลีลาท่าทางและความชำนาญในการรำใช้อาวุธ เหมือนการ
แสดงรำเดี่ยวทั่วไป
- 2 แสดงอานุภาพอันสง่างามเกรงขามของแม่ทัพ
- 3 แสดงความเข้มแข็งและความพร้อมในการนำทัพ
- 4 มีกลิ่นอายของรำลาวที่ชัดเจน ดังจะได้วิเคราะห์ต่อไป

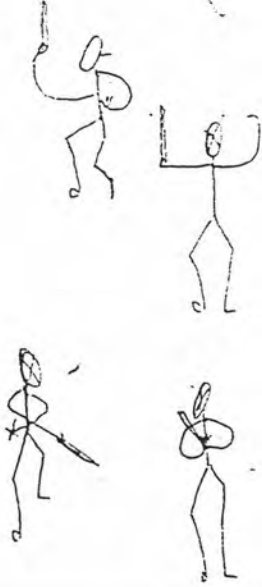
ตรวจผลลาว

ลำดับท่า	ภาพการ์ตูน	อธิบายการเคลื่อนไหวทิศทางท่า
ท่าที่ 1		<p>หันขวามือ มือขวาถือดาบ มือซ้ายตั้งวงหน้า (มือขวาที่ถือดาบยกสูงเท่าตั้งวงตะขาขวาวิ่งออกมาหน้าโรงแลงมาตรงกลางด้านหน้าเวที</p>
ท่าที่ 2		<p>หันซ้าย ยกมือตั้งวงบนทั้งสองข้างเกือบชิดกัน อยู่ระดับศีรษะตรงแสบหน้า ปาดออก (แหวกมือออกจากกัน) ตกลงขาล่าตัว หักข้อมือลงตกปลายนิ้วลง ตะเท้าขวา</p>
ท่าที่ 3		<p>หันหน้าตรง มือซ้ายเหยียดตั้งระดับไหล่เอียงซ้าย ตะเท้าขวา มือขวาถือดาบ ตั้งวงล่างระดับชายพก (ท่าเท้าฉาก) กระทบเท้าขวา ส่ายไหล่ มือซ้ายค่อย ๆ จับเข้าหาปาก (ท่ายิ้ม)</p>
ท่าที่ 4		<p>ยกขาขวาแล้ววางลง ก้าวเท้าซ้าย มือซ้ายจับที่ชายพก มือขวาแทงดาบลงข้างล่าตัวซ้าย เอียงศีรษะซ้าย แล้วยกมือขวาที่ถือดาบหมุนรอบศีรษะ (ท่าดวงหิว) มือซ้ายยังคงจับอยู่ที่ชายพก พลิกขาก้าวขวา มือขวาเหยียดออกตั้งตั้งดาบไว้ มือซ้ายคลายจับจากชายพกเป็นตั้งลงสูง หนักหน้า ย้อนตัว ยกขาขวา หันมาทางขวา ก้าวหนักขวา มือขวาลดลงตั้งดาบระดับชายพก มือซ้ายยังคงตั้งวงอยู่ เอียงซ้าย หันหน้าตรง ก้าวเท้าซ้าย มือซ้ายจับชายพก มือขวาแทงดาบลงข้างล่าตัวซ้าย เอียงซ้าย ท่าซ้ำลักษณะเดิม 6 ครั้ง</p>

ลำดับที่	ภาพการ์ตูน	อธิบายการเคลื่อนไหวทิศทางท่า
ท่าที่ 5		<p>หมดด้วยหันขวา ก้าวหน้าขวา มือขวาตั้งดาบระดับ ซ้ายพัก มือซ้ายตั้งวง เอียงซ้าย ย้าขวา ยกขาซ้าย มือซ้ายจับซ้ายพัก ก้าวเท้าซ้ายลง ฟันดาบมือขวาลง ข้างลำตัวซ้าย ก้าวขวาฟันดาบลงขวาข้างลำตัวขวา เอียงขวา ท่าลักษณะเดียวกันแต่หันทิศหลังเวที แล้ว หันซ้าย หมดด้วยหันหน้า คือท่าลักษณะเดียวกันทุกทิศ ทิศละ 2 ครั้ง รวมเป็น 8 ครั้ง หมดด้วยหันหน้าตรง เวที</p>
ท่าที่ 6		<p>หันหน้าตรง ยกขาซ้ายก้าววาง มือขวาถือดาบหมุนรอบ ศีรษะ มือซ้ายจับซ้ายพัก พอมือขวาหมุนดาบรอบศีรษะ (ควงหัว) แล้วเปลี่ยนเป็นเหยียดตั้งตั้งวงไว้ มือซ้าย ก็คลายจับจากซ้ายพักเป็นตั้งวงบนระหว่างควงดาบรอบ ศีรษะก็เอียงซ้าย เอียงขวาแล้ว พอมือขวาตั้งก็กลับ เอียงซ้าย กล่อมไหล่ตามด้วย ท่าซ้ำลักษณะเดียวกัน 4 ครั้ง</p>
ท่าที่ 7		<p>หันทางซ้าย ยกขาซ้ายก้าววาง มือซ้ายจับที่ซ้ายพัก มือขวาถือดาบชู สะดุ้งตัวขึ้นตามจังหวะ หมุนทางซ้าย 8 จังหวะ หมุนมาทางด้านขวามือ ยกขาขวาวาง ลดดาบลงระดับซ้ายพัก มือซ้ายตั้งวงบน สะดุ้งตัวขึ้น ตามจังหวะอีก 8 ครั้ง</p>

ลำดับที่	ภาพการ์ตูน	อธิบายการเคลื่อนไหวทิศทางท่า
ท่าที่ 8		<p>ขัดดาบกัน เดินตรวจพลชั้นลง เดินจากหน้าขวาเดินลง เดินเฉียงตัวลง แล้วเดินเฉียงตัวลง แล้วเดิน เฉียงตัวขึ้น เดินลง เอียงซ้าย เดินขึ้น เอียงขวา</p>
ท่าที่ 9		<p>เท้าสะเอวซ้ายเดินลง มือขวาดวงดาบระดับชายพก วิ่งมาสะเอวอีกข้างหน้า (สะเอว = ก้าวซ้าย หน้า ตัวไป ข้างหน้า มือซ้ายตั้งวงล่างระดับชายพก มือขวากลือดาบ ตั้งวงบนยึดตัวขึ้นตั้งตัว)</p>
ท่าที่ 10		<p>ก้มเรียกด้วยมือซ้าย (นิ้วชี้กับนิ้วโป้งจรดจับเข้าหากัน แล้วคลายตั้งวงระดับหน้าอก) เท้าซ้ายขึ้นรับน้ำหนัก จากเท้าขวามาชิด</p>
ท่าที่ 11		<p>ยืนด้วยเท้าซ้าย ตะเท้าขวา มือขวาชี้หักข้อมือตั้งตรง หน้า แล้วลากมือไปข้างขวา แล้วชี้กลับทางซ้าย ตวัด มือเก็บนิ้วชี้ (เป็นลักษณะกำมือ)</p>
ท่าที่ 12		<p>เอามือวางทับกันเป็นวงระดับชายพก เท้าซ้ายขึ้น เท้า ขวาตะ หน้าตรง (ท่าถามความพร้อมเพรียง) ท่ายก พลมือขวา ข้ายหงาย</p>
ท่าที่ 13		<p>ตะแดงตัวด้านซ้ายนิดหน่อย เท้าซ้ายขึ้นตะเท้าขวา ม้วนมือจับออก 2 ข้าง ระดับอก มือขวากลือดาบ (มือ ขวาทำท่าม้วนมือออก) แล้วใช้ดาบชี้ไปข้างหน้า</p>

ลำดับที่	ภาพการ์ตูน	อธิบายการเคลื่อนไหวทิศทางท่า
ท่าที่ 14		<p>ท่าละ ยกเท้าซ้ายก้าวนิดหน่อย หันซ้าย จับซ้าย และเท้าขวา มือขวาถือดาบยกเป็นวงระดับศีรษะ หมุนตัวมาด้านขวา ยกเท้าซ้าย มือซ้ายม้วนตั้งวง มือขวาฟันดาบลงข้างตัวซ้าย ฟันครั้งที่ 2 ข้างลำตัวขวาด้วยสันดาบ หงายมือขึ้น แล้วพลิกมือกลับฟันดาบข้างขวาลง เปลี่ยนยกเท้าขวา เท้าซ้ายยืนรับน้ำหนัก ศีรษะเอียง ฟัน 1 เอียงซ้าย ฟัน 2 เอียงขวา ฟัน 3 เอียงซ้าย</p>
ท่าที่ 15		<p>ควงดาบสูงด้วยมือขวา มือซ้ายจับตั้งส่งไปข้างหลัง เอียงซ้าย วิ่งหมุนขวาลงไปข้างหลัง ก้าวเท้าขวาขึ้น เตียง หมุนตัวกลับมาด้านหน้า ลดดาบลงตั้งดาบระดับซ้ายพัก มือซ้ายวางทาบหน้าขาซ้าย เท้าขวายืนตรง เท้าซ้ายแตะตั้งเท้า</p>
ท่าที่ 16		<p>ก๊วกเรียกด้วยมือซ้าย (นิ้วชี้-นิ้วโป้งจับเข้าหากัน แล้วคลายออกตั้งวงระดับอก) ยกพลไป มือซ้าย-ขวา ท่าท่าตั้งวงหงายมือ (มือขวาถือดาบอยู่แต่ก็ทำท่าตาม)</p>
ท่าที่ 17		<p>หันข้างซ้ายนิดหน่อย ม้วนมือจับออกทั้งสองข้าง เท้าซ้ายยืน เท้าขวาแตะ เอียงซ้ายเมื่อม้วนจับออกแล้ว มือขวาใช้ดาบชี้ไปข้างหน้า มือซ้ายลดลงวางหน้าขาซ้าย</p>

ลำดับที่	ภาพการ์ตูน	อธิบายการเคลื่อนไหวทิศทางรำ
ท่าที่ 18		<p>ยกขาขวาก้าววาง หันซ้ายท่าท่าสอดสร้อย มือซ้ายจับที่ชายพก มือขวาตั้งวง เอียงซ้าย หันกลับมาทางขวา ยกเท้าซ้ายก้าว ลากเท้าขวามาผสม มือซ้ายตั้งวง มือขวาเหยียดตั้ง (ท่าพิศมัยเรียงหมอน) โยกตัว 6 จังหวะ ยกเท้าซ้าย มือซ้ายจับคว่าทางชายพกขวา มือขวาลือดาบฟันข้างลำตัว ซ้าย-ขวา แล้วลือดาบตั้งข้างเอวขวาก้าวลงจากเตียง (ท่าท่าขี่ม้า) เข้าโรง</p>

ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเป็นปี่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่ หรือเครื่องใหญ่ประกอบการแสดง เพลงที่ใช้ประกอบการรำ คือ เพลงลำปางใหญ่ หรือแม่แล้วลำปาง ซึ่งเป็นเพลงสองชั้น 3 ท่อน ลำเนียงลาวและเพลงเสเลเมา ซึ่งเป็นเพลงเกร็ด 2 ชั้น ลำเนียงเงี้ยว

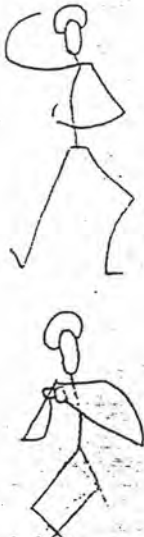

ระบำพม่ามอญ*

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
1			-พม่าจะออกรำก่อนมอญ โดยกระโดดเท้าขวา วิ่งใช้ปลายเท้าชอยเท้า ออกมาพร้อมกับพลิก ข้อมือ ในลักษณะวงล่าง แต่ต่ำกว่าระดับหน้า ขา โดยพลิกข้อมือกลับเปลี่ยนกัน ในลักษณะ มือขวาหงาย มือซ้ายตั้งอยู่ในลักษณะวงต่ำ พร้อมกับชอยเท้า ก้มตัวลงเล็กน้อย ทำจนจบ เพลงร็วออก	
2	กระโดด นั่งท้าย เพลงที่ร็ว ออกจะจบ พอดี		-กระโดดนั่งคุกเข่าลงกับพื้น ก้นนั่งลงบนสัน เท้าทั้ง 2 เข่าซ้ายวางจรดพื้น ยกเท้าขวา ขึ้นเหนือพื้นเล็กน้อย แปะเข้าขวาออก ตั้งวง มือขวาขึ้น จับหงายฝ่ามือไว้ข้างหู มือซ้ายตั้ง วงจับตอศอกมือขวา ศีรษะเอียงขวา แหงน หน้าขึ้นเล็กน้อย	(จับช่องพม่าเ จะไม่เหมือน ของไทยจับ ของไทยนิ้วหัว แม่มือกับนิ้วชี้ จะแนบชิดกัน
3			-มือทั้ง 2 เท้าสะเอวปลายมือกดลง คือปลาย นิ้วทั้ง 2 ข้างจะชี้ลงเบื้องล่างเท้าซ้ายยังคุก เข้าอยู่ในลักษณะเดิม แต่เท้าขวาใช้สันเท้า แตะพื้นตามจังหวะ ศีรษะเอียงขวา เงยหน้า	ส่วนจับของ พม่าปลายนิ้ว ทั้งสองจะห่าง กัน

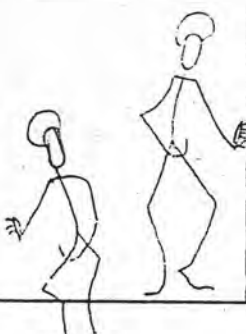
* ระบำพม่ามอญ เป็นระบำที่ปรากฏแต่เดิมในเรื่อง ราชชาธิราช ปัจจุบันก็ยัง
มีปรากฏอยู่ใน เรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอน อภิเชกตะละแม่กุสุมา

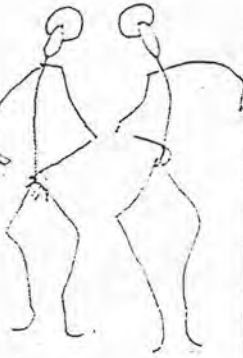
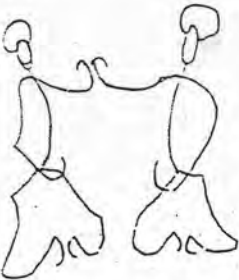
ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
			ขึ้นเล็กน้อย และเปลี่ยนมาท่าทางซ้าย โดยใช้เส้นเท้าซ้ายแตะพื้น ศีรษะเอียงซ้าย	แต่นิ้วทั้งสาม คือนิ้วกลาง นิ้วนาง นิ้ว ก้อยต้องกรัด ตั้งเหมือนกัน
4	11		-มื่อยังเท้าสะเอวเหมือนท่าที่ 3 ส่วนเท้าใช้เส้นเท้าแตะพื้นตามจังหวะ ศีรษะเอียงตามเท้าที่แตะพื้น ท่าทางขวามก่อน ทำสลับกันทั้งสองข้าง คือข้างซ้ายและขวา นับจังหวะที่หนึ่งแตะเส้นเท้าขวาเป็นจังหวะที่ 1 ทำทั้งหมด 11 ครั้ง	
5	10		-มือขวาและซ้ายยังเท้าสะเอวอยู่ในท่าเดิม ส่วนเท้ากระโดดไปทางซ้าย ก้าวเท้าซ้ายออกไปข้าง ๆ เท้าขวาวางหลังเท้าซ้าย ใช้จุกเท้าแตะพื้นเปิดเส้นเท้าขึ้น หน้ามอง เท้าหลัง ทำสลับกันทั้งซ้ายและขวา ทำทั้งหมด 10 ครั้ง	
6	รวม 10		-นำมือทั้งสองมาประสานไว้ใต้คาง มือขวาอยู่บน เท้ากระโดดเหมือนท่าที่ 5 คือ กระโดดไปทางซ้ายก่อนและกระโดดมาจากขวา ทำสลับกันไป มืออยู่ในลักษณะเดิม หน้า	

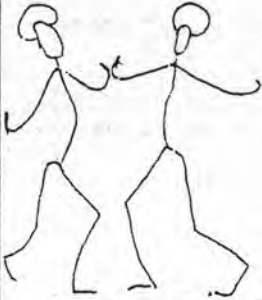
ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
			เหลียวไปมองเท้าหลัง ทำทั้งหมด 10 ครั้ง	
7 ก	หันหน้า ทางขวา		-มือทั้ง 2 เท้าสะเอวเหมือนท่ารำที่ 3 ใช้สันเท้าซ้ายวางจรดพื้นเหยียดขาตั้งเท้าขวา วางเต็มเท้า น้าหนักอยู่ที่เท้าขวา ศีรษะเอียงขวา	ท่าเดียวกัน ชักเท้าเข้า ออก
7 ข	รวม 10		-จากท่ารำที่ 7 ก ชักเท้าซ้ายที่เหยียดตั้งนั้นเข้ามาชิดเข้าขวาที่ยืนรับน้ำหนัก ศีรษะเอียงขวา ขณะที่ท่าหมุนตัวมาทางขวา ทำทั้งหมด 10 ครั้ง	
7 ค			-หันหน้าทางด้านซ้าย มือเท้าสะเอวเหมือนเดิม แต่เท้าเปลี่ยนเป็นเท้าขวาใช้สันเท้าวางบนพื้นเหยียดขาตั้งเท้าซ้ายวางเต็มเท้าน้ำหนักอยู่ที่เท้าซ้าย ศีรษะเอียง	จังหวะที่นับใน ท่านี้อือ ตั้งขอ ออกไป และ
7 ง	รวม 10		-จากท่ารำที่ 7 ค ชักเท้าขวาที่เหยียดตั้งเข้ามาชิดเข้าซ้ายที่ยืนรับน้ำหนัก ศีรษะเอียงขวา ขณะที่ท่าค่อย ๆ หมุนตัวมาทางซ้าย จนหันหน้าตรง ทำทั้งหมด 10 ครั้ง	ชักเท้าเข้ามา นับเป็น 1 จังหวะ
8	รวม 6		-แยกเท้าขวา แบะเข้าขวาออกไปให้ได้ฉาก แอ่นลำตัว วางด้วยสันเท้าขวา มือทั้ง 2 ตั้ง	ลักคอขวา กด ไหล่ซ้ายเอียง

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
8	รวม 6		<p>วงโค้งศอก มือขวามระดับวงบน มือซ้าย วงหน้า ลักคอด้านซ้าย แล้วยกเท้าขวา วาง หลัง มือทั้ง 2 ตะที่ไหล่ขวา ลักคอซ้าย 1 แล้วแยกเท้าซ้าย วางด้วยสันเท้า มือทั้ง 2 ตั้งวงโค้งข้อศอกด้านซ้าย แล้วยกเท้าซ้าย วางหลัง มือทั้ง 2 ตะที่ไหล่ซ้าย ลักคอขวา ทำสลับเท้า ซ้าย-ขวา กันไป ทำทั้งหมด 6 จังหวะ</p>	<p>ขวาลักคอซ้าย กดไหล่ขวา เอียงซ้าย</p>
9			<p>-กระโดดนั่งลงหันหน้าเข้าหากัน นั่งในลักษณะ พับเพียบ ออกคนละข้าง มือวางลงกับพื้นทั้ง 2 ข้าง หันปลายนิ้วมือทั้งสองข้างชนกัน กัน ศอกออกไปข้าง ๆ ทั้ง 2 ข้าง แหงหน้าขึ้น เล็กน้อย</p>	
10 ก	รวม 6 (หันขวา)		<p>-มอญออกท่า ทำนองเพลงจะช้ากว่าเพลงพม่า หันหน้าทางขวา ทำมือท่า "แขกเต้า" โดย มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาจับต่อศอกเอียง ขวา ม้วนมือจับปล่อยแล้วทำท่าแขกเต้าใหม่ ทำขึ้นชิดกัน ย่อเข่าลง และกระเียบเท้า ตามจังหวะขึ้นมาข้างหน้า ทำทั้งหมด 6 ครั้ง</p>	

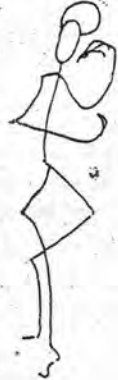

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
10 ข	รวม 8 (หันซ้าย)		- เปลี่ยนมือหันมาท่าทางซ้ายใช้ท่าแขกเต้าเหมือนเดิม มือขวาจับปรกซ้าย มือซ้ายจับต่อศอก เอียงซ้าย เท้ากระเียบขึ้นและมือนิ้วจับปล่อย และทำท่าแขกเต้าใหม่ทำทั้งหมด 8 ครั้ง	
11 ก	รวม 8 (หันซ้าย)		- ก้าวเท้าซ้ายออกข้างตัว เอียงซ้าย มือขวาจับคว่าข้างตัว มือซ้ายแบหงายปลายนิ้วตกระดับวงกลาง 1 แล้วถึงเท้าขวามาเหลื่อมเท้าซ้าย พร้อมทั้งตบเท้า มือขวาสอบจับขึ้นไปเป็นท่าบัวบาน มือซ้ายจับคว่าแขนตั้งเสมอไหล่ เอียงขวา 2 ตบเท้าขวาไปตามจังหวะ พร้อมทั้งสาวจับซ้ายด้วยทุกครั้ง ในขณะที่ค้อยหมุนไปทางขวา ทำทั้งหมด 8 ครั้ง	ท่าเชื่อม
11 ข	รวม 8 (หันขวา)		- ก้าวเท้าขวาออกข้างตัว เอียงขวา มือขวาแบหงายปลายนิ้วตกระดับวงกลาง 1 ลากซ้ายมาเหลื่อมเท้าขวา พร้อมทั้งตบเท้า มือซ้ายสองดจับขึ้นเป็นบัวบาน มือขวาจับคว่าแขนตั้งเสมอไหล่ เอียงซ้าย 2 ตบเท้าไปตามจังหวะ พร้อมทั้งสาวจับ ค้อย ๆ หันตัวกลับมาด้านหน้า ทำทั้งหมด 8 ครั้ง	

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
12 ก	รวม 4-6		- แกวซ้าย มือขวาสอบจับบัวบานขึ้น เอียงขวา มือซ้ายจับหลัง ผสมเท้าทั้ง 2 แล้วยืดยุบ กระเถิบเท้าเข้าหากันทั้ง 2 ข้าง ทำทั้งหมด 4 - 6 ครั้ง แกวจะตรงกันพอดี	
12 ข			- แกวขวา มือซ้ายสอบจับบัวบานขึ้น เอียงซ้าย มือขวาส่งจับหลัง ผสมเท้าทั้งสองแล้วยืดยุบ กระเถิบเท้าเข้าหากันทั้ง 2 ข้าง ทำทั้งหมด 4 - 6 ครั้ง	เวลาส่วนแกว ให้แกวขวา ซ้อนแกวซ้าย
13 ก			- เมื่อส่วนแกวมาอยู่ตรงกึ่งกลางแล้ว ให้ใช้ท่า รับ 2 จังหวะ เหมือนกันทั้ง 2 แกว คือ วาดมือซ้ายมาเป็นวงล่าง ขวาจับหลังเอียง ขวา หย่งเท้าขวาขึ้น - วาดมือขวาเป็นวงล่าง ซ้ายจับหลังเอียงซ้าย หย่งเท้าซ้ายขึ้น	
13 ข			- ท่าท่าเหมือนข้อ 12 ก และ ข ในท่าเก่า ขยับส่วนแกวออกจากกันอีก 4 จังหวะ แล้ว แกวขวาจับท่าด้วยมือขวาวาดลงมาเป็นวง ล่าง มือซ้ายจับหลัง เอียงซ้าย เท้าซ้ายหย่ง	(เมื่อส่วนแกว มาแทนที่กัน แล้ว จะรับท่า เพียง 1 ครั้ง

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
13 ข			ขึ้น 1 ครั้ง แกวซ้ายรับท่าด้วยมือซ้าย วาดลงมาเป็นวงล่าง มือขวาจับหลัง เอียงขวา เท้าขวาหยั่งขึ้น 1 ครั้ง	เท่านั้น
14	รวม 8		-หันหน้าเข้าหากันทั้ง 2 แกว ท่าท่าโกงศิลป์ คือแกวขวา มือขวาจะจับคว่าอยู่ตรงชายพก ส่วนมือซ้ายจับคว่าข้างลำตัวแขนถึงเสมอไหล่ เอียงศีรษะทางขวา มือทั้ง 2 ท่าเหมือนหยิบจับ เท้าใช้วิธีการกระเถิบเท้าลงหลัง (โดยอ้อมด้านนอกแกวของพม่า) แกวทางซ้ายทำตรงข้ามกับแกวขวา ทำทั้งหมด 8 ครั้ง	
15	รวม 8		-กระเถิบเท้าไปทางขวา มือทั้ง 2 ท่าท่า "โกงศิลป์" คือแกวขวา มือขวาจับคว่าข้างลำตัว ตั้งแขน มือซ้ายจะจับคว่าตรงชายพก เอียงศีรษะทางซ้าย เคลื่อนแกวไปอยู่ข้างหลังพม่า เป็นรูปครึ่งวงกลม ทำทั้งหมด 8 ครั้ง	
16			-จากรูปครึ่งวงกลม มอญจะนั่งคุกเข่า แกวขวา ยกเข้าซ้ายขึ้นเหนือพื้นเล็กน้อย มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาตั้งวงล่าง เอียงขวา แกวซ้าย ยกเข้าขวาขึ้นเหนือพื้นเล็กน้อย มือขวาตั้งวงบน มือซ้ายตั้งวงล่าง เอียงซ้าย	มอญจะหยุดนั่งพักให้พม่ารำ

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
16			<p>พม่าจะลุกขึ้นนั่ง คูกเข้า ขาข้างขวาเหนือพื้น เล็กน้อย พนมมือไว้ข้างสะเอวด้านขวา เอียงศีรษะไปทางขวา</p> <p>ขณะที่พม่าทำนั้น มอญจะนั่งรอพม่าอยู่ ตามคู่ของตน</p>	<p>(พม่าจะลุกขึ้นนั่งไว้ เตรียมพร้อมก่อนที่จะมอญจะจับท่าราชของตน)</p>
17			<p>-พมานั่งคูกเข้ายกเข้าขวาตั้งขึ้น ใช้สันเท้าแตะพื้น มือขวาตั้งศอกจับหงายไว้ข้างหู มือซ้ายตั้งวงจับต่อศอกมือขวา เอียงศีรษะทางเท้าที่แตะพื้น แล้วเปลี่ยนมาท่าทางซ้ายในท่าที่ตรงกันข้ามกับทางขวาม ทำสลับกัน แล้วค่อยยืนขึ้น ในจังหวะที่ 2</p>	
18	รวม 11		<p>-พม่าทำดั่งในท่าที่ 17 จนยืนขึ้น ทำทั้งหมด 11 ครั้ง</p>	
19	รวม 10		<p>-มือในแต่ละแถวตั้งวงบนเข้าหากัน จับแบบพม่า มือนอกตั้งวงกลาง ๆ จับแบบพม่า มือทั้งสองข้างจะงอเล็กน้อย พร้อมกับจับผ้าทั้งสองมือ เอียงศีรษะออกจากกัน ก้าวเท้า</p>	<p>(จับแบบพม่า คือ ปลายนิ้วทั้ง 2 จะห่างกันแต่นิ้วทั้ง 3</p>

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
19			<p>ขวาเข้าหากัน 1 แล้วต่างก็เปลี่ยนม้วนมือทั้งสองข้าง ใช้มือนอกตั้งวงบน จับแบบพม่า มือในตั้งวงกลาง ๆ จับแบบพม่า ศีรษะเอียงเข้าหากัน ก้าวเท้าซ้าย 2 ทำสลับกัน ทำทั้งหมด 10 ครั้ง</p>	<p>นิ้วกลาง นิ้วนางและนิ้วก้อยจะต้องกรีดตั้ง</p>
20 ก			<p>-ก้าวเท้าขวามาข้างหน้า ใช้สันเท้ากระแทกลงกับพื้น สำหรับย่นน้ำหนักตัว เพื่อจะสับเท้าหลังกมาเปลี่ยนท่า มือขวาตั้งวงต่ำระดับเข้าจับแบบพม่า มือซ้ายเหยียดไปข้างหลัง ตั้งปลายนิ้วมือขึ้น จับแบบพม่า ตั้งมือทั้งสองพร้อมกับจับฝ่าโน้มตัวมาข้างหน้า ศีรษะเอียงทางเดียวกับเท้าที่ก้าว แล้วเปลี่ยนมาเป็นท่าทางซ้ายสลับกัน</p>	
20 ข	รวม 22		<p>-ค่อยเดินแทรกช่องว่างตรงกลางที่มอญหนึ่งออกมาและอ้อมกลับไปข้างหลัง ต่างแถวต่างออกจากกัน ทำทั้งหมด 22 ครั้ง</p>	

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
21 ก			<p>- ยกเท้าซ้ายขึ้น เท้าขวาวางยื่นหน้าหนักเต็ม เท้า มือซ้ายตั้งวง จับแบบพม่าไว้ข้างหู มือ ขวาตั้งวงระดับปาก จับแบบพม่าไว้ข้าง ๆ เอียงศีรษะทางเดียวกับเท้าที่ยก เงยหน้าขึ้น เล็กน้อย เขย่งเท้าขวาที่วางรับน้ำหนักขึ้น ตามจังหวะ และปาดมือที่ตั้งวงระดับปากออก ไปข้าง ๆ เปลี่ยนเท้าซ้ายยื่นรับน้ำหนัก ยก เท้าขวาขึ้น ศีรษะเอียงทางเท้าที่ยก แล้ว เปลี่ยนท่าซ้ายสลับกันไป</p>	
21 ข	รวม 22 รวม 22		<p>- เขย่งเท้าที่กระโดด แทรกเข้ามาตรงกลาง ท่าสลับกันทั้งซ้ายและขวา แล้วต่างแถวต่าง แยกออกจากกัน แล้วอ้อมกลับมาลงไปยังข้างหลัง ใหม่ ทำทั้งหมด 22 ครั้ง</p>	<p>(ขณะที่พม่ารำ นั้น มอญที่นั่ง อยู่จะทำมือจับ ปล่อยเข้าหา กันแล้วค่อย ๆ ลุกขึ้นยืนทำทั้ง หมด 22 ครั้ง</p>
22			<p>- พม่าถัดเท้าขวาตามจังหวะ ขึ้นหน้ามาขึ้นแถว หน้ากระดาน 4 คน มือซ้ายยังตั้งวงอย่าง เดิมไว้ข้างหู ส่วนมือขวา ยังจับแบบพม่า ปาดมือคว่ำหงาย ๆ ทำจนจบเพลง</p>	

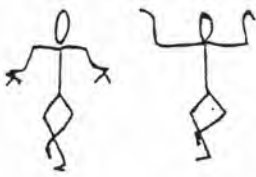

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
23			<p>- แล้วจึงตั้งท่าจับแบบพม่าคว่ำตึง ทั้งสองมือ แต่ละคู่ ศีรษะเอียงเข้าหากัน มือทั้ง 2 จับผ้า เท้าในใช้ส้นเท้า ตะโพกออกไปข้างตัว เปิดปลายเท้าขึ้น ข้อมือชิดติดกันทั้ง 4 คน</p>	
24			<p>- เพลงจะเปลี่ยนเป็นเพลงสาวชนมฉิน มอญจะลุกขึ้นย่ำเท้าเดิน (จากหลังมาหน้า) พร้อมกัน ตั้งมือไปข้างหน้าทั้งสองข้าง มือซ้ายจับคว่ำ มือขวาตั้งวง ก้าวเท้าซ้ายเป็นจังหวะแรก จับปล่อย ๆ สลับกับย่ำเท้าไปตามจังหวะ</p>	
25			<p>- เมื่อเพลงลงจังหวะ ตั้งแขนขวาออกไปข้างตัว หักข้อมือขึ้น มือซ้ายตอศอกขวา เท้าขวาใช้จุมกเท้าจรดพื้น เท้าซ้ายยื่นเต็มเท้า ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง แล้วเปลี่ยนมาท่าทางซ้าย ในลักษณะตรงกันข้ามกับท่าขวา การเอียงศีรษะเอียงเท้าเดียวที่จรด</p>	ทำ 2 ครั้ง

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
26		 <p style="text-align: right;">พม่า</p>	<p>- มอญย่อเท้าท่ามือ ดังภาพที่ 24 ขึ้นมาข้างหน้า พม่าย่อเท้าส่วนแถวลงหลังทางขวามือของมอญ ก้มหน้าลงเล็กน้อย ท่ามือและย่อเท้า ดังในท่ารำที่ 1 แต่ช้ากว่า ท่าคล้ายลักษณะปิดมือเดินตามจังหวะเพลง</p>	
27	รวม 4	 <p style="text-align: right;">พม่า</p> <p style="text-align: right;">มอญ</p>	<p>- เพลงลงจังหวะ ก็เปลี่ยนท่า ตั้งศอกมือขวาขึ้น หงายฝ่ามือจับแบบพม่าไว้ข้างหู มือซ้ายตั้งวงจับแบบพม่าไว้ระดับศอกข้างขวาใช้จุมูกเท้าขวาจรดพื้น แปะเข้าไปข้างตัวอ่อนลำตัวขึ้น เท้าซ้ายยื่นเต็มเท้า แล้วเปลี่ยนมาทำซ้ายอีกครั้งหนึ่ง แล้วย่อเท้าขึ้นให้มอญลงหลังท่าสลับกัน ทำทั้งหมด 4 ครั้ง</p>	

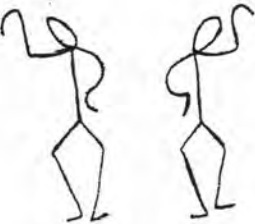

ท่าที่	จังหวะ	รูปภาพ	คำอธิบาย	หมายเหตุ
28		 <p>พม่า</p> <p>มอญ</p>	<p>- เพลงจะรัวเข้า พม่าจะกระโดดวิ่งชอยเท้า และทำมือดังท่ารำที่ 1 วิ่งเข้าทางขวา ส่วนมอญ ก้าวเท้าขวาแล้วก้าวเท้าซ้ายข้างเปิดสันเข้าขวา มือขวาตั้งวงลง มือซ้ายจับเอียงศีรษะทางขวา ยึดและยุบพร้อมกัน จับรูตข้อมือลงมาถึงศอก แล้ววิ่งชอยเท้าเข้าทางซ้าย เปลี่ยนมือท่าขวา-ซ้าย สลับกันจนเข้าโรง</p>	

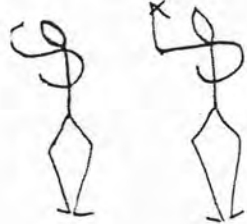
เสมอมอญ

ลำดับท่า	ภาพการ์ตูน	อธิบายการเคลื่อนไหวทิศทางท่า
ท่าที่ 1		<p>ก้าวเท้าขวา มือขวาจับขวา แขนตั้งระดับไหล่ มือซ้ายตั้งวงล่างระดับชายพก ศีรษะเอียงขวา แล้วตบเท้าขวาเบา ๆ สลับส่ายจับจากมือขวา เป็นจับมือซ้าย พร้อมเปลี่ยนเอียงด้วย ท่า 3 จังหวะ</p>
ท่าที่ 2		<p>ท่าลักษณะเดียวกับท่าที่ 1 แต่เปลี่ยนข้างจากก้าวเท้าขวาเป็นก้าวเท้าซ้าย ท่า 3 จังหวะเช่นเดียวกัน</p>
ท่าที่ 3		<p>หันตัวไปด้านข้างทางขวามือ ก้าวเท้าขวา ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงบัวบานสูง มือขวาตั้งวงบัวบานต่ำกว่ามือขวา (อยู่สูงระดับต่ำกว่าข้อมือขวา แต่สูงกว่าศอกมือขวา) แล้วม้วนมือตั้งเป็นจับขวาแล้วปล่อยจับเป็นบัวบานอย่างเต็ม ศีรษะเอียงขวาตลอด ในขณะที่ม้วนจับสลับตั้งวงบัวบาน ตีหมุนตัวตามจังหวะ หมุนจากขวามาซ้าย (หมุนมาทางด้านหลัง) พร้อมทั้งสะบัดตัว ท่า 3 จังหวะ</p>
ท่าที่ 4		<p>ท่าลักษณะเดียวกับท่าที่ 3 แต่คนละด้านกัน (เปลี่ยนเป็นก้าวเท้าซ้าย มือขวาวงสูง มือซ้ายวงต่ำ ท่า 3 จังหวะหมุนกลับทางหลัง แล้วหันเป็นหน้าตรง</p>

ลำดับท่า	ภาพการ์ตูน	อธิบายการเคลื่อนไหวทิศทางท่า
ท่าที่ 5		<p>หน้าตรง ก้าวซ้ายขึ้นหน้า มือ 2 ข้างจับคว่ำอแขน สูงระดับหน้า แล้วคลายจับออกเป็นวงบิวบาน (ระหว่างจับ ศีรษะเอียงขวา) ปล่อยจับเป็นวงบิวบาน มือขวาอยู่สูงกว่ามือซ้ายเล็กน้อย เปลี่ยนศีรษะมาเอียงซ้าย กระดกเท้าขวา</p>
ท่าที่ 6		<p>ก้าวเท้าซ้ายไปข้าง มือขวาตั้งวง มือซ้ายจับคว่ำแขนตั้งเอียงศีรษะซ้ายแล้วตีไหล่ เปลี่ยนเป็นมือซ้ายตั้งวง มือขวาจับคว่ำตั้งแขน เปลี่ยนเอียง ทำสลับกัน 4 จังหวะ (แต่เท้าอยู่ลักษณะเดิม)</p>
ท่าที่ 7		<p>ก้าวเท้าขวา (หน้าตรง) มือซ้ายทำวงล่าง มือขวาจับคว่ำแขนตั้ง ศีรษะเอียงขวา สลับเปลี่ยนจับสวามือสลับกัน จับระหว่างมือซ้ายและขวา แต่ระดับมืออยู่อย่างเดิมพร้อมตบเท้าตามจังหวะ 6 ครั้ง แล้วนั่ง</p>
ท่าที่ 8		<p>ก้าวเท้าขวา แทงมือขวาหงายทอ้งแขนไปข้างหน้า วงบิวบานแต่หันนิ้วทั้งหมดไปข้างหลัง ศีรษะเอียงซ้าย ก้าวซ้าย เอี้ยวขวายืด-ยุบ รูดจับลงตามข้อศอก แล้วเปลี่ยนมือตั้งวงรูดจับสลับข้างวิ่งเข้าโรง</p>

เสมอพม่า

ลำดับท่า	ภาพการ์ตูน	อธิบายการเคลื่อนไหวทิศทางท่า
ท่าที่ 1		<p>หันตะแคงขวา ก้าวขวา แตะเท้าซ้าย ศีรษะเอียงขวา มือขวาทำวงบิวบาน มือซ้ายอยู่ข้างสะโพกกดปลายนิ้วลง (ลักษณะคล้ายแขนคอก) และสะดุ้งตัวดึงมือขึ้นตาม จังหวะสะดุ้ง</p>
ท่าที่ 2		<p>ท่าลักษณะเดียวกัน แต่คนละด้าน ทำสลับกันดังนี้ 2 ข้าง 5 ครั้ง</p>
ท่าที่ 3		<p>หน้าตรง ถอยเท้าซ้ายลงหลังและเท้าขวา ศีรษะเอียงซ้าย มือทั้งสองอยู่ระดับสะโพกชี้ปลายนิ้วลงพื้น (ลักษณะแขนคอก) สะดุ้งตัวตามจังหวะ แล้วดึงมือขึ้นตามจังหวะ ดึงยกมือนิดหน่อย</p>
ท่าที่ 4		<p>ท่าเหมือนท่าที่ 3 แต่เปลี่ยนเท้าสลับกันเป็นถอยเท้าขวา และเปลี่ยนเอียง ทำดังนี้ 3 จังหวะ</p>
ท่าที่ 5		<p>พอจังหวะที่ 4 ก้าวขวา กระดกซ้าย มือซ้ายทำวงบิวบาน มือขวาทำวงหน้าระดับปาก ศีรษะเอียงซ้าย (ท่าเจ็ดฉิน)</p>

ลำดับท่า	ภาพการ์ตูน	อธิบายการเคลื่อนไหวทิศทางท่า
ท่าที่ 6		<p>ก้าวเท้าซ้ายไปข้างหน้า มือจากท่าเจ็ดฉีก มือขวาตกลงข้างหน้าค่อนมาทางซ้าย (ปาดหน้า) มือซ้ายจับหลัง ทำดังนี้สลับกัน 2 ข้าง หมุนรอบตัวโดยหมุนหลังจังหวะที่ 8 กลับมาด้านหน้า หมัดด้วยก้าวเท้าขวา มือซ้ายปาดเอียงศีรษะขวา</p>
ท่าที่ 7		<p>ปะเท้าซ้ายก้าวข้าง มือขวาตั้งวงบนมือซ้ายวงหงาย (ท่าผาลาเพียงไหล่) แล้วสะดุ้งตามจังหวะ มือขวาอยู่ลักษณะเดิม แต่มือซ้ายเล่นตามจังหวะสลับหงายคว่ำ (ถ้าหงายมือแขนจะงอ แต่ถ้าคว่ำมือแขนจะเหยียดตั้ง) ศีรษะเปลี่ยนตามจังหวะตลอด หมัดจังหวะด้วยมือซ้าย หงายแบ (ท่าผาลาเพียงไหล่) เอียงศีรษะซ้าย</p>
ท่าที่ 8		<p>จบด้วยท่ารำร้าย ชักแป้งวิ่งเข้าโรง</p>

สรุป

ละครพันทางของกรมศิลปากร นอกจากจะได้รับความวางจากละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง และจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์แล้ว ก็นำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัย และมีละครพันทางแนวใหม่เกิดขึ้นอีกแนวหนึ่ง คือ แนวหลวงวิจิตรวาทการ

ละครพันทางสองแนวเดิม นอกจากจะใช้บทเดิมแล้วยังมีการแต่งเพิ่มเติมอีกหลายเรื่อง มีการปรับปรุงเครื่องแต่งกายให้เหมาะสมกับเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ มีการประดิษฐ์ระบำขึ้นหลายชุด มีการจัดฉาก แสง สี ให้ดูสมจริง ด้วยเทคนิคสมัยใหม่ขึ้นกว่าแต่ก่อน และเนื่องจากกรมศิลปากรจัดการแสดงเป็นรอบ ๆ ละครประมาณ 2-3 ชั่วโมง จึงทำให้ต้องปรับปรุงบทละครพันทางให้สั้น ๆ กระชับรัดกุม ใจความตามท้องเรื่องเดิม แต่สามารถจบเป็นตอน ๆ ได้ใน 1 รอบ

ละครพันทางของหลวงวิจิตรวาทการนั้น มีลักษณะโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับละครพันทางสองแนวแรก แต่เนื้อหาเน้นการปลุกใจให้รักชาติใช้ดนตรีสากลประกอบเพลงร้อง และให้ตัวละครร้องเองแทนการร้องต้นเสียงตามแบบเดิม เพลงประกอบการแสดงทั่วไปยังใช้ปี่พาทย์ มีการใช้ท่ารำไทยกับเพลงที่บรรเลงด้วยดนตรีสากล มีการร้องเพลงเอกของเรื่อง สลับฉาก ระหว่างเจรจาผู้แสดงใช้วิธีแสดงแบบธรรมชาติ เช่นเดียวกับละครพูดโดยทั่วไป เรื่องที่แสดงแต่งโดยหลวงวิจิตรวาทการทั้งสิ้น และท่านเป็นผู้กำหนดรูปแบบการแสดงทั้งหมด คนทั่วไปจึงเรียกละครพันทางแนวนี้อันว่าละครพันทางหลวงวิจิตรวาทการ

ละครกรมศิลปากร จัดแสดงขึ้นที่โรงละครอนศิลปากรเมื่อ พ.ศ. 2495 โรงละครอนนี้อาจนับได้ว่าเป็นโรงละครแห่งชาติ เป็นโรงไม้หลังคาสังกะสี ตั้งอยู่ระหว่างพระที่นั่งศิวโมกษพิมานกับกำแพงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ต่อมาเกิดเพลิงไหม้ ได้มีการแสดงขึ้นใหม่ที่โรงละครแห่งชาติปัจจุบัน จนถึงทุกวันนี้

ละครทั้งสามแนวนั้น นายเสรี หวังในธรรม ซึ่งรับราชการในกองการสังคีต กรมศิลปากร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 ได้มีประสบการณ์กับละครพันทางทั้งสามแนวนั้นมาโดยตลอด และได้คิดปรับปรุงละครพันทางในแนวของท่านขึ้น โดยนำนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศของยาขอบมาทำเป็นละครพันทางแนวใหม่ขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะได้กล่าวในบทต่อไป